



VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

TOIM.
ANU KOSKIVIRTA JA ALEKSI MAINIO

Kannen kuva: Ote maalauksesta Leo Rajama, Viipurin torilla, 1937-1963.

Ateneumin taidemuseo. Kuva julkaistu perikunnan luvalla.

Kuva: Kansallisgalleria/Kristina Halkola.



Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

Toimittaneet:

Anu Koskivirta (osan toimittaja)

Aleksi Mainio (osan toimittaja)

Pentti Paavolainen (sarjan päätoimittaja)

Sanna Supponen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN: 978-952-69280-2-9 (sid. 1. painos)

ISBN: 978-952-69280-3-6 (PDF 2. painos)

ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2020

Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki



Viipurista maailmalle.

Viipurin ensimmäisten naisylioppilaiden opinnot,
urakehitys ja yhteiskunnallinen toiminta

Johdanto

Kun ajattelen koulumatkaani, niin se tuntuu jatkuvalta taiteelliselta kokemukselta. Isäni omistama talo oli Punaisenlähteen torin ja Torkkelinkadun kulmassa. Kävelin ensin pitkin Torkkelinkatua, jota reunusti Puisto, Viipurin kuuluisa puisto, majesteettinen sekä kesätuuheudessaan että raskaassa talvikomeudessaan... Ja torilta astui sitten pienelle ikiomalle Karjaportinkadulle, joka vei minut Viipurin Suomalaisen Tyttökoulun ovelle. [...] Olen kolmannen luokan oppilas, en vielä tiedä, että on olemassa muuta maailmaa kuin Viipuri ja että minulla voi olla muita kohtalovereita kuin nämä pienet tyynet tytöt, jotka tottelevaisesti etsiytyvät koulua kohti.¹

Näin kuvasi kirjailija Kersti Bergroth (1886–1975) vuonna 1971 viipurilaistytön koulumatkaa 1800-luvun lopulla, jolloin hän sekä hänen kolme sisartaan kävivät Viipurin suomalaista tyttökoulua. Viipuria on usein luonnehdittu vanhaksi ja monipuoliseksi koulukaupungiksi. Paikalliset koulut olivat kuuluneet niin sanotun Vanhan Suomen koulujärjestelmään, jonka osana seudulla oli ollut myös tytöille korkeampaa koulutusta tarjonneita oppilaitoksia jo 1700-luvun lopulta lähtien.²

Professori, historiantutkija ja kirjailija Alma Söderhjelm (1870–1949) muisteli 1920-luvun lopulla lapsuutensa ja nuoruutensa Viipuria ja näki sen kosmopoliittisena kaupunkina. Kaupungin kauppiaiden ja liikemiesten joukossa oli paljon saksalaisia. Saksankielinen yhteisö seurusteli ruotsinkielisen seurapiirin kanssa. Lisäksi ruotsin- ja saksankielisistä pitkälti erillään ja eristäytyneenä eli venäläinen väestö, jolla oli omat koulunsa, oma teatterinsa sekä oma kirkkonsa ja suuri venäläinen seurakunta. Helsingissä venäläisen väestön läsnäolo näkyi Söderhjelmien mukaan selvästi vähemmän kuin Viipurissa, jossa se antoi kaupungille kansainvälisen leiman. Suomalaisten osuuden ja vaikutuksen Alma Söderhjelm sen sijaan koki Viipurissa vain vähäiseksi, vaikka kaupungissa oli 1800-luvun lopulla vireää suomalaisuustoimintaa. Eri seurapiirit olivat sulkeutuneita ja rajoja ei ylitetty. Seurusteltiin niiden kanssa, jotka tunnettiin.³

Seuraavassa lähestyn Viipuria tyttöjen koulukaupunkina. Selvitän ensin näkin, millaisia mahdollisuuksia kansainvälinen, perinteikäs koulukaupunki tarjosi tytöille 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Tarkastelun kohteena on siirtymävaihe, jolloin yhä useammat nuoret naiset halusivat suorittaa ylioppilastutkinnon ja opiskella yliopistossa. Tavoitteenani on rakentaa kokonaiskuva viipurilaistytöjen koulutiestä, yliopisto-opinnoista, yhteiskunnallisesta toiminnasta sekä urakehityksestä. Tämä edellyttää huomion kiinnittämistä kotikasvatukseen, perhestrategioihin, perheenjäsenten välisiin suhteisiin, viipurilaisiin traditioihin sekä yhteiskunnan muutosprosesseihin.

Tarkasteltaviksi on valittu erityisesti kolme Viipurissa 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa vaikuttanutta perhettä ja kolme sisarusarjaa: Söderhjelmit⁴, Åkermanit⁵ ja Bergrothit⁶. Söderhjelmin perheessä oli 11 lasta, joista kahdeksan tyttäriä. Bergrothin sisarusarjaan kuului neljä tytärtä ja yksi poika. Åkermanin perheeseen syntyi vuosina 1873–1896 yhteensä kuusi tytärtä ja kahdeksan poikaa. Näiden perheiden tyttärien tuottaman runsaan kirjallisen aineiston kautta on mahdollista tehdä syväluotaus tyttöjen ja nuorten naisten koulunkäyntiin, opintoihin yliopistossa, arjen käytäntöihin sekä kaikkiin merkityksiin, joita he ovat kokemalleen antaneet. Kolmen perheen kirjoittavien tyttärien tuotanto auttaa ensinnäkin tavoittamaan koulutyttö Viipurin ja löytämään Viipurin erityispiirteet tyttöjen koulukaupunkina. Tämän ohella se osoittaa, kuinka viipurilainen perhe- ja koulutausta vaikuttivat nuorten naisten elämänvaiheisiin myös yliopisto-opintojen aikana Helsingissä ja opintojen jälkeiseen elämään eri puolilla Suomea. Koulutus avasi näille naisille väylän yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen.

Maarit Leskelä-Kärki on käyttänyt käsitettä ”kirjallinen elämä” tutkiessaan kolmea Krohnin kirjoittavaa sisarta.⁷ Tätä käsitettä voi soveltaa tutkimiini sisaruksiin. Alma Söderhjelmin monipuolinen tuotanto sisältää tutkimuksia, paikallishistoriallisia tilaustutkimuksia, tietokirjoja, romaaneja, muistelmasarjan sekä lehtiartikkeleita. Söderhjelmin tavoin kirjalliselle uralle päätyi kolme Bergrothin perheen neljästä tyttärestä. Kersti Bergroth, Eva Hirn (1877–1948) ja Inkeri Relander (1888–1945) kirjoittivat romaaneja, tyttökirjoja, muistelmia, näytelmiä ja elokuvakäsikirjoituksia. Åkermanin sisarukset Elli Hällström (1873–1955), Helmi Granholm/Kuusisto (1876–1920), Toini Voipio (1878–1937) ja Aino Voipio (1883–1975) puolestaan vaikuttivat yhteiskunnassa suomalaisen kulttuurin ja kirjallisuuden kentillä.

Analyysini perustuu julkaistuihin aineistoihin kuten muistelmiin ja kaunokirjallisuuteen. Tällaiselle materiaalille on tyypillistä, että kirjoitusajankohdan ja muistelun kohteena olevien tapahtumien ja kokemusten välillä on kulunut pitkä aika. Esimerkiksi muistellessaan lapsuutensa Viipuria Alma Söderhjelmin

asui Turussa, jossa hän ei viihtynyt. Kersti Bergroth taas kirjoitti ensimmäisen oman muotokuvansa jo sota-aikana. Samoin kun Elli Hällström palasi yliopistovuosiinsa, niistä oli kulunut jo puolisen vuosisataa. Käyttämieni tekstien avulla olen hakenut merkityksiä ja tulkintoja, joita tutkimuksen kohteena olevat henkilöt ovat antaneet kotikasvatukselleen, vanhemmilleen, sisaruksille, kotikaupungilleen, koululle ja yliopistolle. En niinkään ole etsinyt faktoja, yksityiskohtia enkä tapahtumia.⁸ Muistelutekstien ohella muutkin niin kutsutut egodokumentit, kuten aikalaisten päiväkirjat ja kirjeet, olisivat olleet arvokkaita aineistoja, mutta niitä käyttämällä artikkeli olisi hakenut vastauksia toisiin kysymyksiin.

Artikkelini konteksti rakentuu koko ensimmäisen suomalaisen naisylioppilassukupolven varaan. Tätä kokonaisuutta vasten nostan esille viipurilaisen yhteisön yhtäläisyyksiä ja toisaalta erityispiirteitä muun Suomen naisylioppilaisiin nähden. Kutsun naisylioppilaiden ensimmäiseksi sukupolveksi ylioppilastutkinnon vuosina 1885–1900 suorittaneita naisia, jotka joutuivat hakemaan ”vapautusta sukupuolestaan”, millä tarkoitettiin erivapautta ylioppilastutkinnon suorittamiseen ja yliopisto-opintoihin. Vuodesta 1901 alkaen naiset saivat miesten kanssa yhtäläiset oikeudet akateemisiin opintoihin ja yliopistotutkintojen suorittamiseen.

Ensimmäiselle naisylioppilassukupolvelle oli mahdollista se, minkä puolesta varhaiset naisasianaiset olivat puheillaan ja kirjoituksillaan toimineet.⁹ Ylioppilastutkinto, yliopisto-opinnot ja akateeminen tutkinto antoivat heille uudenlaista tilaa toimia yhteiskunnassa. Varhaiset naisylioppilaat olivat rakentamassa muotoutuvassa olevaa modernia naiseutta niin ryhmänä kuin yksilöinäkin. Yliopisto-opiskelun aikana ja sen jälkeen monet heistä ottivat osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimivat yhdistyksissä, järjestöissä ja politiikassa. Samoin he olivat ammatinharjoittajia, työssäkäyviä ja työllään itsensä elättäneitä naisia, puolisoita ja äitejä.¹⁰

Olen koonnut aiempaa tutkimustani varten (Kaarninen 2015) kollektiivi-biografian 627 suomalaisesta naisesta, jotka suorittivat ylioppilastutkinnon vuosina 1885–1900 ja opiskelivat joko lyhyen tai pitemmän ajan Helsingin yliopistossa eli Keisarillisessa Aleksanterin Yliopistossa.¹¹ Aineiston pohjalta olen valikoinut tätä artikkelia varten matrikkelitietojen perusteella edellistä suppeamman kollektiivibiografisen aineiston, joka koostuu ensimmäisen ylioppilassukupolven viipurilaisista naisylioppilaista. Aineistoon on koottu kaikki ne naispuoliset vuosina 1885–1900 ylioppilastutkinnon suorittaneet, jotka olivat syntyneet Viipurissa tai joiden perhe on asunut Viipurissa tai jotka ovat käyneet ainakin osan opintiestään Viipurissa. Näin määritellen aineistoon valikoitujen naisylioppilaiden perhe on ollut viipurilainen. Koska perheyhteyden ja tyttöjen opinkäynnin välisen suhteen tarkastelua ei haluttu tässä katkaista mekaanisesti erivapaus-

vaatimuksen poistamiseen, aineistoon on otettu mukaan myös Åkermanin ja Bergrothin perheiden nuorimmat tyttäret, vaikka he suorittivat tutkinnon erivapauskäytännön poistuttua. Edellä mainituin valikointiperustein artikkelin kollektiivibiografisen aineiston muodostaa 25 viipurilaista ylioppilastyttöä.

Ymmärrän kollektiivibiografian tutkimusmenetelmäksi samalla kentällä toimivien yksilöiden analysoimiseksi siten, että kustakin henkilöstä kootaan mahdollisimman kattavasti samat tiedot. Tämän tekstin kannalta tärkeäksi kriteeriksi nähdään se, että valikoidut kohdehenkilöt ovat jakaneet yhteisen kokemuksen ensimmäisinä viipurilaisina naisylioppilaina. Tutkijat ovat tehneet rajankäyntiä kollektiivibiografian eli joukkoelämäkerrallisen tutkimuksen sekä toisaalta niin kutsutun prosopografian välillä. Jälkimmäisen kohteeksi on usein määritelty yksilöiden sijaan joukko. Keskustelua on käyty siitä, missä määrin kollektiivibiografista ja prosopografista tutkimusta voidaan pitää synonyymeina. Vaikka en näe mainittujen menetelmien eroa suureksi, katson oman sosiaalishistoriallisen lähestymistapani antavan perusteen pitää tutkimustani kollektiivibiografisena. Pidän kollektiivibiografialle ominaisena huomion kiinnittämistä yksilöihin ja yksilöllisiin kokemuksiin, vaikka analyysin kohteena onkin se, mikä joukkoa yhdistää.¹²

Tässä artikkelissani yhdistän kollektiivibiografian ja ryhmäbiografian elementtejä. Olen kiinnostunut kollektiivista – joukosta, mutta myös yksilöistä sekä vuorovaikutuksesta näiden välillä. Barbara Cainen mukaan ryhmäbiografiassa tärkeää on ottaa huomioon ryhmän jäsenten väliset suhteet, heidän emotionaalinen ja intellektuaalinen merkityksensä toisilleen sekä sisarus-suhteiden ohella vanhempien ja lasten väliset suhteet.¹³

Kolme perhettä

Viipurilaisyhteisössä kuten koko maassa koulunkäynti kietoutui yhteiskunnallisen aseman, sukupuolen ja kielen problematiikkaan, mikä Viipurissa havainnollistuu selvästi Söderhjelmin, Åkermanin ja Bergrothien perheissä. Viipurin ensimmäiset ylioppilastytöt tulivat ylemmistä yhteiskuntaluokista. Suuri osa perheistä, joiden tyttäret pääsivät opintielle, kuuluivat varakkaaseen virkamies-, kauppias- ja liikemiesryhmään. Ruotsinkieliset perheet hallitsivat liike-elämää, lainkäyttöä, paikallispolitiikkaa ja korkeakulttuuria.¹⁴ Hovioikeudenneuvos, valtiopäiväedustaja, rehtori ja kauppias, liikemies, apteekkari laittoivat tyttärensä oppikouluun.¹⁵ Keskiluokka, niin sanottu ”pikkuvirkamiehistö” seurasi perässä. Ensimmäiseen sukupolveen kuuluu pari työväenluokkaan sijoittuvaa nuorta naista.

Söderhjelmit kuuluivat varakkaaseen ruotsinkieliseen viipurilaiseen virkamies- ja kauppiassukuyhteisöön, jonka jäsenet päätyivät huomattaviin

tehtäviin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Alma Söderhjelm on muistelmateoksessaan *Min värld* (1929–1931) kuvannut lapsuudenkotiaan sekä lasten ja vanhempien välistä suhdetta. Isä Söderhjelm toimi kihlakunnantuomarina ja hänet nimitettiin vuonna 1897, jo eläkeiän kynnyksellä, prokuraattoriksi. Woldemar Söderhjelmiä on luonnehdittu tyypilliseksi kansainvälisen Viipurin kasvatiksi. Woldemar Söderhjelmin tyttärenä ja Werner Söderhjelmin sisarena Alma Söderhjelm tunnettiin ja tunnistettiin, ja nämä perhe- ja sukulaisuussuhteet loivat puitteet hänen elämänsä niin koulu-tyttöä Viipurissa, ylioppilastyttöä Helsingissä kuin myöhemmin hänen yrittäessään sijoittua yliopistoon tutkijana ja opettajana.

Lapsuusperheestään Alma Söderhjelm muistelee tunteneensa ja kokeneensa, että he olivat nimenomaan äidin lapsia.¹⁶ Äitiä ei pelätty. Ei ollut mitään asioita, joita hänelle ei olisi voinut kertoa. Lapsilla oli tunne, ettei äiti koskaan kritisoinut vaan oli aina kiinnostunut kaikesta. Suhde isään oli lämmin ja toverillinen, mutta tyypillistä Söderhjelmiä kaltaisissa perheissä oli, että tunteet ja tunnemaailma olivat asioita, joita isän ja lasten kesken ei käsitelty. Kaikki se, missä oli kysymys tunteista ja tunnemaailmasta oli suljettu keskustelun ja arkisen kanssakäymisen ulkopuolelle. Viipurilaisyhteisössä Söderhjelmin perhe oli etäinen. Söderhjelmiä nuorisovieraili ystäviensä kodeissa, mutta Söderhjelmit eivät järjestäneet nuorisolle kutsuja.¹⁷

Suomenkielistä ja -mielistä ylempää virkamieskuntaa edustaa 1800-luvun loppupuolen Viipurissa Åkermanin perhe. Hovioikeudenneuvos Daniel Wolde- mar (D. W.) Åkerman¹⁸ sekä hänen puolisonsa Emma vaikuttivat viipurilaisessa kulttuurielämässä ja yhdistystoiminnassa. He pyrkivät vahvistamaan Viipurissa suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin asemaa. D. W. Åkermanin pääharrastus oli suomalaisuus, kuten hänen poikansa Aarni Voipio on todennut.¹⁹ D. W. Åkerman toimikin vuosina 1878–1901 Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehenä.²⁰

Taulukko 1. Viipurilaisten naisylioppilaiden sosiaalinen tausta.

Isän ammatti	
Hovioikeudenneuvos	5
Senaattori, valtioneuvos	2
Pankinjohtaja	3
Liike-elämä	4
Upseerit	3
Rehtori	1
Insinööri	1
Merikapteeni	1
Kansakoulunopettaja	1
Muurari	1
Koneenkäyttäjä	1
Tilanomistaja	1
Urkuri, musiikinjohtaja	1
Yhteensä	25

Lähde: Naisylioppilaat 1885–1900.

Åkermanin perheessä isä puhui politiikkaa ja kasvatti lapsijoukkoaan tietoiseksi yhteiskunnallisista asioista. Perheessä harrastettiin musiikkia, ja kokoon saatiin suuren lapsiluvun ansiosta helposti kotikuoro, joka esiintyi perhe- ja sukujuhlissa.²¹ D. W. Åkermanin kirjeestä veljelleen Arnoldille ilmenee hänen lastenkasvatusperiaatteensa:

Mutta se, mikä aina on hyväksi lapsen kehittyvälle ymmärrykselle, on joka-päiväinen seurustelu jonkun rakkaan, monipuolisesti sivistyneen henkilön kanssa, joka aina osaa selittää sen, mikä lapselle häntä ympäröivässä elämässä voi olla käsittämätöntä; mutta että aina antaa lasten hakea tietonsa ainoastaan kirjoista, pidän hyljättävänä jo senkin nähden, että lapsen sellaisella kasvatuksella täytyy tulla kovin epäkäytännölliseksi, – ja me ehkä tarvitsemme enemmän käytännöllisiä miehiä kuin filosofeja, sillä ilman käytännöllisiä jäävät filosofien opit kuolleeksi kirjaimeksi.²²

D. W. Åkerman kirjoittaa lapsistaan isällisen lämpimästi, heidän koulunkäynnistään, harrastuksistaan ja myöhemmin lastensa puolisoista ja perhe-elämästä. Åkermanien perhe-elämän kuvauksesta heijastuu varhainen idea puolisoitten välisestä suhteesta myös työtovereina. D. W. Åkerman arvosti puolisonsa yhteiskunnallista aktiivisuutta ja kirjallista toimintaa. Avioliiton alkuvaiheessa hän värväsi vaimonsa kirjoittamaan hovioikeuden tuomioita puhtaaksi. Emman ansiot olivat merkittävä lisä nuoren parin taloudessa aikana, jolloin vaimon ansiotyö oli vielä harvinaista ylemmän keskiluokan perheessä. Åkermanien kaltaisen virkamiesperheen arjen järjestelyihin kuuluivat lisäksi kotiapulaiset ja lastenhoitajat.

Emma Åkerman perusti Suomen Naisyhdistyksen Viipurin osaston vuonna 1886, jolloin hän oli jo kahdeksan lapsen äiti. Hän jätti yhdistyksen puheenjohtajuuden vasta 1900-luvun alussa perheen muuttaessa Helsinkiin. Emma opetteli myös suomen kielen ja kirjoitti ja julkaisi runoja, näytelmiä sekä kävi keskustelua lehtien palstoilla yhteiskunnallisesti tärkeistä aiheista kuten siveellisyyksymyksestä.²³

Emma Åkerman toimi esikuvana perhe-elämän ja julkisen toiminnan yhdistämisessä. Åkermanien vanhin tytär Elli korostaa omaelämäkerrallisessa artikkelissaan äidin merkitystä tyttärten kehitykselle, kun tyttäret omaksuivat naisasian äidiltään sekä Viipurin naisyhdistyksestä. Kotoa omaksuttu kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin näkyy tyttärien monipuolisena aktiivisuutena elämänkaaren eri vaiheissa.

Kersti Bergroth puolestaan on muistellut teoksissaan *Oma muotokuva* ja *Löytöretki* lapsuuskotiaan ja kouluvuosiaan. Perhe oli ruotsinkielinen mutta

suomen kieltä rakastava.²⁴ Perheen isä Adiel Bergroth toimi ruotsalaisen lyseon rehtorina. Adiel oli vihitty papiksi, ja hän vaikutti valtiopäivillä pappissäädyn edustajana. D. W. Åkerman ja Adiel Bergroth tunsivat toisensa hyvin yhteisten suomalaisuusharrastusten kautta, ja aktiivisena suomenmielisenä Bergroth osallistui Viipurin suomenkielisten koulujen perustamishankkeisiin. Kersti Bergroth on kuvannut laajasti perheen kirjallisuusharrastuksia. Lukemista pidettiin tärkeänä sivistävänä työnä. Kirjoja luettiin ääneen ja erityisesti äiti Bergroth eläytyi Shakespearen teoksiin lukien ja tulkiten niitä tyttärilleen. Adiel Bergroth kokosi perheensä kuulemaan raamatunselityksiä, mutta kertoi tyttärilleen myös satuja kouluvihkojen korjaustyön lomassa. Topelius, Runeberg ja Dickens kuuluivat perheen yhteisiin lukuhetkiin.²⁵ Kersti Bergroth luonnehtii isäänsä runollisesti kuninkaaksi, jonka Topelius piirsi hänen sieluunsa. Hän koki isänsä *Välskärin kertomusten* Kustaa Aadolfina. ”Isäni ansiosta minulla on unohtumattomaksi ihanteeksi jäänyt rakkaus henkeen. Se rakkaus yksin voi pelastaa arkisuudesta ja antaa elämälle loistoa ja salaperäisyyttä.”²⁶

Tiina Mahlamäki tulkitsee Bergrothien perhe-elämän vahvasti uskonnolliseksi, perinteitä vaalivaksi ja taiteesta vapaasti nauttivaksi. Lapset kasvatettiin näiden arvojen mukaan. Bergrothien perhe asui kesät maaseudulla Antreassa Vuoksen rannalla. Tyttäret kirjoittivat tarinoita, pitivät päiväkirjaa ja leikkivät yhdessä.²⁷

Kersti Bergroth kuvasi vuonna 1942 lapsuutensa Viipuria yllättäväksi, kirpeäksi, moniväriiseksi ja kummalliseksi kaupungiksi, jossa oli Karjalan taiteellisuutta ja vauhtia. Bergrothin mukaan Pietarin kaltaisen suurkaupungin läheisyys toi outoutta ja kirjavuutta Viipurin elämään.²⁸

Tyttäret koulussa

Söderhjelmien, Åkermanien ja Bergrothien perheissä koulutusta arvostettiin ja tytärten koulutusta pidettiin itsestäänselvyytenä. Kodeissa rakennettiin tasa-arvoinen ja kannustava ilmapiiri, mihin vaikutti molempien vanhempien vahva harrastuneisuus yhteiskunnallisia asioita ja kulttuuria kohtaan. Muistelmateksteissä havainnollistuu isän merkitys tyttären elämässä ja valinnoissa. Patricia Ann Palmieri on tutkinut Bostonin lähellä sijaitsevan 1870-luvulla perustetun Wellesleyn naisten korkeakoulun (*college*) ensimmäisen sukupolven opiskelijoiden perhetaustoja, kotikulttuuria, vanhempien suhdetta tyttäriinsä sekä koulutusmahdollisuuksia. Hän tunnisti, että monet näiden korkeakouluopiskelijoiden isistä asetti korkeat vaatimukset tytärten kasvatukselle ja koulutukselle. Isät antoivat tyttärilleen sekä emotionaalista että intellektuaalista tukea ennen kaikkea elämänkaaren taite- ja valintakohdissa. Isillä, jotka

olivat kiinnostuneita tyttärensä intellektuaalisesta kasvusta, oli suuri vaikutus tytärten kehitykseen ja uravalintoihin.²⁹ Yleistys sopii myös viipurilaisiin opettaja- ja virkamiesperheisiin.

Söderhjelmien tyttärille ruotsinkielinen tyttökoulu (*Fruentimmerskolan i Wiborg*) oli itsestään selvä kouluvalinta. Oppilaitos periytyi Viipurin vanhimmasta tyttökoulusta. Katariina II:n koulureformin seurauksena Viipuriin oli perustettu vuonna 1788 kolmiluokkaisen *Hauptschulen* yhteyteen tyttökoulu ”Demoiselle-Classe”. Parikymmentä vuotta tämän jälkeen Viipuriin perustettiin toinen alemman tason tyttökoulu.³⁰ *Die grössere Töchter Schule zu Wiborg (Demoisellen-Classe der Hauptschule zu Wiborg)* oli Vanhan Suomen täydellisin tyttökoulu, jonka mallia myöhemmin perustetut pienemmät koulut käyttivät hyväkseen. Tämä Viipurin vanhin tyttökoulu muuttui vuonna 1843 ruotsinkieliseksi oppilaitokseksi *Fruentimmerskolan i Wiborg*, jonka opetussuunnitelma oli alkuun aiempaa suppeampi. Koulu laajennettiin kolmivuotiseksi vuonna 1857.³¹ Tyttökouluihin lisättiin luokka-asteita, mutta ne toimivat täysin erillään valtion poikakoulujen lukusuunnitelmista ja oppimääristä. Vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puolella alkoi tyttöjen koulutusmahdollisuuksien järjestelmällinen uudistaminen, joka johti lopulta siihen, että perustettiin myös tytöille tarkoitettuja yliopistoon johtavia kouluja ja tytöt saivat tasavertaiset oikeudet yliopisto-opintoihin.³²

Alma Söderhjelm kertoo kouluajastaan ja koulupäivän rutiineista:

[...] asuimme Pajakadulla, joka oli Torkkelinkadun ensimmäinen poikkikatu alapäin Salakkalahdelta. Sanottiin pelkästään ”Nystaden”, se merkitsi samaa kuin Djurgården nykyisin tukholmalaisille. Maaseutumaista ja etäällä. Meille lapsille tämä merkitsi sitä, että meidän ei voitu ajatella voivan käydä kotona klo 12 ja kolmen välillä syömässä, koska koulu oli etäällä Turun sillan lähellä, jossa linna sijaitsee. Sen sijaan söimme lounasta isoisän luona. Torkkelinkatu on painunut mieleeni. Ensiksikin siksi että siihen sisältyi romantiikkaa ja historiaa, koska se oli saanut nimensä Torkkeli Knuutinpojan mukaan, toiseksi Torkkelinkatu oli moderni ja muodikas.³³

Åkermanin lapset kasvatettiin suomalaisuuteen, ja ison lapsikatraan vanhempina Emma ja D. W. Åkerman tekivät paljon työtä suomenkielisen oppikoululaitoksen juurruttamiseksi Viipuriin. Viisivuotiskaudella 1878–1883 Suomeen perustettiin 11 suomenkielistä tyttökoulua, näiden joukossa Viipurin suomalainen tyttökoulu. Se toi uuden merkittävän ulottuvuuden Viipurin kaupungin koulutustarjontaan. Suomenkielinen tyttökoulu tarjosi suomenkielisten kotien tyttärille mahdollisuuden saada opetusta äidinkielellään. Aloitteentekijänä toimi filosofian maisteri ja Viipurin reaalikoulun opettaja A. Hj. Sallmén (1851–1898). Hän oli Viipurin

Suomalaisen Seuran puheenjohtaja, ja hänen kauttaan seura oli mukana tyttökouluasiassa.³⁴ Seura kokosi yhteen suomenkielisiä ja suomalaisuutta harrastavia viipurilaisia.

Tyttökouluhanke oli käynnistynyt vuonna 1880, kun sanomalehti *Ilmarinen* oli julkaissut useita suomalaista tyttökoulua puoltavia kirjoituksia vuonna 1880.³⁵ Työtä uuden koulun hyväksi oli tehty niin paljon, että perustava kokous voitiin pitää maaliskuun alussa 1881. Tilaisuudessa maisteri Sallmén piti tunteisiin

vetoavan puheen tyttöjen koulutuksen puolesta. Paikalla oli yhteensä 60 henkilöä, pääasiassa viipurilaisia naisia ja miehiä. Tyttökoulun tarpeellisuutta perusteltiin ”Suomen kansan tahdolla ottaa osaa suureen ihmiskunnan edistystehtävään”. Suomen kielen asemaa voitiin vahvistaa naisten kautta perheissä ja seuraelämässä, ja tähän tarvittiin suomenkielisiä kouluja.³⁶ Koulun ensimmäiseen johtokuntaan valittiin vuonna 1881 Emma Åkerman, maisteri Sallmén ja koulunjohtaja, kirjailija J. H. Erkko. Oppilaiksi otettiin 12 vuotta täyttäneitä tyttöjä, ja koulua kävivät esimerkiksi Åkermanien tyttäret Elli, Helmi, Toini ja Aino. Koulu tarjosi mahdollisuuden myös vähävaraisille oppilaille, sillä oppilaspaikoista neljäsosa varattiin vapaaoppilaille, ja muidenkin vähävaraisten koulunkäyntiä tuettiin puolitetuin lukukausimaksuin.³⁷ Syksyllä 1881 kouluun pyrki 28 tyttöä, joista oppilaiksi hyväksyttiin 24. Samana vuonna ruotsalaisessa tyttökoulussa aloitti 28 oppilasta. Tyttökoulun alku oli vaatimaton. Se aloitti Salakkalahden kaupunginosassa maisteri Sallménin kodissa. Hän luovutti kotinsa salin ilman korvausta opetustilaksi.³⁸

Koulunkäynti Viipurissa ja erityisesti Viipurin Suomalainen tyttökoulu jättivät jälkensä Kersti Bergrothin mielenmaisemaan. Viipurin Suomalainen Tyttökoulu oli neljän Bergrothin sisaruksen koulu. Hän muisteli koulua vuonna 1971:

Kun ajattelen kouluvuosiani, niin minusta tuntuu, että ne kaikesta terveydestämme ja nopeudestamme ja väkevistä aisteistamme huolimatta lepäilivät tyyninä siellä Viipurin suurten historiallisten taivaiden alla.³⁹

Käännän joskus puheen yhteiseen koulukaupunkiimme. Tahdon kuulla niitä ilmeikkäistä nimiä – juhlallisia: Mustainveljestenkatu, Torkkeli – humoristisia: Kolikkoinmäki, Tiiliruukki.⁴⁰



Viipurin Suomalainen tyttökoulu toimi ensimmäiset vuotensa maisteri Sallménin kodissa Tavastinkadulla (ent. Fredrikinkatu) Salakkalahden kaupunginosassa.

Ylioppilastutkinto

Alma ja Sanny Söderhjelm suorittivat ensimmäisinä viipurilaistytteinä ylioppilastutkinnon vuonna 1889. Alma oli tällöin 19-vuotias ja Sanny häntä noin neljä vuotta vanhempi. Kun Alma Söderhjelm mietti tyttökoulun jälkeen keväällä 1886 koulunkäynnin jatkamista, oli vain muutama nainen suorittanut ylioppilastutkinnon. Hänelle oli kuitenkin selvää, että hän halusi jatkaa ylioppilastutkintoon.⁴¹ Vanhemmat tukivat ja ymmärsivät Alman tavoitteen, olihan Sanny-sisar jo opiskelemassa matematiikkaa Tukholmassa aikomuksestaan suorittaa ylioppilastutkinto samaan aikaan Alman kanssa. Söderhjelmien vanhemmat tyttäret olivat kouluttautuneet muun muassa opettajan ammattiin. Perheen äiti oli silti epä tietoinen siitä, mitä itse asiassa ylioppilastutkinto tytölle merkitsi. Hän ymmärsi sen suorittamisen vain siinä tapauksessa, että nuoren naisen tavoitteena oli lääkärin ammatti, koska Pohjoismaiden ensimmäinen naislääkäri, suomalainen Rosina Heikel oli tuolloin kuuluisuus Suomessa.⁴²

Ensimmäisten viipurilaisten naisylioppilaiden oli löydettävä koulu, jossa he saattoivat suorittaa lukion oppimäärän ja ylioppilaskirjoitukset. Tyttöjen oli kirjauduttava yksityisoppilaiksi eli privatisteiksi. Vasta yhteiskoululaitoksen synnyttyä ja laajennuttua tytöille avautui samanlainen väylä kuin pojille lukio-opintoihin ja ylioppilastutkinnon suorittamiseen. Koska Alma Söderhjelm suoritti tentit ja ylioppilaskirjoitukset Viipurin ruotsalaisessa lyseossa (*Svenska lyceum i Wiborg*), hän on käytännössä Viipurin ensimmäinen ylioppilastyttö, ja keväällä 1889 hän koki ilonsa ja surunsa tästä näkökulmasta. Hänen muistelmansa välittävät kokemuksen siitä, mitä merkitsi tavoitella nuorena naisena kultaista lyyraa ja akateemista tutkintoa, jotka olivat olleet vain nuorten miesten ulottuvilla. Keväällä 1889 hän koki edustavansa sekä Viipuria että omaa sukupuoltaan. Perhetyölle oli erityinen kokemus osallistua tentteihin ja kirjallisiin kokeisiin yksin poikajoukossa Viipurin ruotsalaisessa lyseossa. Se, että tyttö suoritti ylioppilastutkintoa, herätti suunnatonta huomiota. Pidettiin outona ja ennenkuulumattomana, että tyttö oli poikien kanssa poikakoulussa.⁴³

Sanny Söderhjelmin tie oli erilainen mutta ei suinkaan ainutlaatuinen ensimmäisen naisylioppilassukupolven joukossa. Ylioppilastutkintoon ja yliopisto-opintoihin liittyy perinteisesti käsitys, että ensin suoritetaan lukio ja ylioppilaskirjoitukset, minkä jälkeen opintie jatkuu yliopistossa. Ensimmäisen naisylioppilassukupolven mukana järjestelmään avautui erilaisia väyliä ja tutkinto oli mahdollista suorittaa erilaisessa elämäntilanteessa. Idea akateemisista opinnoista saattoi tulla hyvin erilaisten elämäkokemusten kautta. Yksisuuntainen suora väylä lukiosta ylioppilastutkintoon ja yliopistoon ei siksi kuvaakaan naisylioppilaiden opintietä.⁴⁴ Söderhjelmien perheessä Sanny oli matemaattisesti lahjakas. Hän suoritti matematiikan laudatur-

arvosanan Helsingin yliopistossa ja siirtyi sen jälkeen opiskelemaan Tukholmaan. August Ramsay kutsui hänet matematiikan opettajaksi (kollega) Helsingin uuteen oppikouluun (*Nya svenska läroverket*), joka oli yhteiskoulu syksystä 1888 alkaen. Ehtona oli kuitenkin, että hän suorittaisi filosofian kandidaatin tutkinnon, jota varten hänen oli suoritettava myös ylioppilastutkinto.⁴⁵

Vuonna 1889 suoritti ylioppilastutkinnon 272 henkilöä, joiden joukossa oli Alman ja Sannyn lisäksi vain yksi muu tyttö. Tilanne alkoi muuttua nopeasti: seuraavana vuonna ylioppilaiden joukossa oli jo 13 tyttöä, mutta viipurilaisia ei tässä joukossa ollut.

Myös Åkermanin ja Bergrothin sisarukset joutuivat hakeutumaan tyttökouluun jälkeen suorittamaan lukion oppimäärän ja ylioppilaskirjoitukset muihin oppikouluihin vuoteen 1899 asti. Åkermanien vanhin tytär Elli suoritti niin kutsuttuna privatistina ylioppilastutkinnon vuonna 1892 Viipurin suomalaisessa lyseossa. Åkermanit tukivat tyttöjen ja poikien yhteiskasvatusta. Ellin nuoremmat sisaret Helmi (ylioppilas 1895), Toini (1897) ja Aino (1901) suorittivatkin lukion ja ylioppilastutkinnon Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa.

Yhteiskoulut syntyivät 1880-luvun suuren naiskasvatuskeskustelun myötä. Niiden lukusuunnitelmat olivat samanlaiset sekä tytöille että pojille.⁴⁶ Tytöille avautui yhteiskouluissa mahdollisuus ylioppilastutkintoon johtavaan koulutukseen, vaikka itse ylioppilastutkintoa varten oli haettava erivapautta. Ensimmäinen yhteiskoulu, *Läroverket för gossar och flickor*, aukaisi ovensa Helsingissä vuonna 1883 ja Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu aloitti kolme vuotta myöhemmin. Vuosina 1883–1888 perustettiin Suomeen viisi yhteiskoulua, joista yksi oli suomenkielinen.⁴⁷ 1890-luvulla alkoi yhteiskoulujen loistokausi, joka näkyi myös Viipurissa. Viipurin Naisyhdistys ryhtyi vuonna 1893 tekemään työtä kahdeksanluokkaisen yhteiskoulun perustamiseksi kaupunkiin.⁴⁸ Emma Åkerman naisyhdistyksen puheenjohtajana ja D. W. Åkerman perustetun kannatusyhdistyksen puheenjohtajana ajoivat näkyvästi yhdessä yhteiskouluhanketta. Syksyllä 1898 Viipurin Yhteiskoulu (vanha yhteiskoulu) aloitti seitsemän pojan ja seitsemän tytön voimalla ensimmäisen lukuvuotensa osoitteessa Maununkatu 2. Samassa talossa Åkermanin perhe oli asunut pitkään. Pihapiirissä olivat asuneet yhtäaikaan myös Bergrothit ja kahden perheen lapset olivat tunteneet toisensa ja leikkineet yhdessä. Talo tunnettiin Alftanin kartanon nimellä ja se käsitti lähes koko korttelin. Pihapiiriin päästiin Torkkelin-, Pohjolan- tai Aleksanterin- (Karjalan-) katujen puolelta. D. W. Åkerman maksoi aluksi Maununkadun yhteiskoulun huoneiden vuokran⁴⁹ Kiertolaiselämä päättyi 1903, kun koulu sai oman talon.⁵⁰

Kersti Bergrothin suorittaessa ylioppilastutkinnon 1904 Suomalaisessa tyttökoulussa oli koulujärjestelmässä tapahtunut muutoksia. Vuonna 1886 Viipurin



Kersti Bergroth pystyi suorittamaan lukion ja ylioppilastutkinnon vuonna 1904 Viipurin suomalaisessa tyttökoulussa, eikä hänen tarvinnut hakeutua sitä varten toiseen kouluun.

suomalainen tyttökoulu otettiin valtion haltuun, ja lokakuussa 1899 sai Viipurin suomalainen jatko-opisto toimintaluvan. Oppilaitokseen perustettiin sekä ylioppilasosasto että opettajatarosasto. Kersti Bergroth pystyi suorittamaan ylioppilastutkinnon tässä uudessa oppilaitoksessa kuten hänen nuorempi sisarensa Inkeri vuonna 1907. Tämä merkitsi sitä, että viipurilaistytöjen koulutie yksinkertaistui vuodesta 1899 lähtien, kun suomalaisessa tyttökoulussa avautui mahdollisuus suorittaa lukion oppimäärä ja ylioppilaskirjoitusten kirjallinen osa, eikä tyttöjen tarvinnut hakea toiseen kouluun lukiota varten.

Kerstin vanhemmat sisaret sen sijaan olivat suorittaneet lukion Viipurin ruotsalaisessa lyseossa eli poikakoulussa, Eva vuonna 1896 ja Verna 1897.

Yliopistossa ja Helsingissä

Alma Söderhjelm kertoo, miten hänen veljensä Werner Söderhjelm teki häneen suuren vaikutuksen. Hän kuvaa vanhinta veljeään: ”den första människan i mitt liv”⁵¹. Werner-veljen tuella ja kiinnostuksella nuoremman sisaren opintoja kohtaan oli tärkeä merkitys Alma Söderhjelmille uralle aivan alusta, ylioppilaskevästä lähtien. Werner oli auttanut ja puhunut hänen puolestaan ylioppilastutkinnon kirjalliset kokeet tarkastaville professoreille.⁵²

Alma Söderhjelmille elämälle Helsingissä tarjosi puitteet perhe- ja sukuyhteisö. Hän asui Sanny-sisarensa kanssa ensimmäiset Helsingin vuotensa tätinsä luona, ja kuten hän muistelmateoksessaan kirjoitti, joutuivat siskokset laajan suvun suojelukseen, mikä oli sukupäivällisineen suoraa jatkoa viipurilaiselämälle. Suvun rutiinit tuntuivat kahlitsevilta, ja nuori ylioppilas halusi päästä niistä irti. Perheen ja suvun ohella Alma Söderhjelm seurusteli Viipurista Helsinkiin muuttaneiden perheiden kanssa. Nämä olivat kuuluneet Söderhjelmien perheen viipurilaistuttaviin.⁵³ Sitten Alma Söderhjelmille tilanne muuttui;

hän siirtyi tai oikeastaan palasi kotiin perheen muuttaessa Viipurista Helsinkiin Woldemar Söderhelmin tultua nimitetyksi prokuraattoriksi.⁵⁴ Helsinkiläisyhteisössä Alma Söderhjelm näki itsensä silti ”maalaiskaupungin tyttönä, ylioppilaana, merkityksetömänä, sellaisena, joita piireissä ei tarvinnut ottaa huomioon”.⁵⁵

Elli Åkerman (vuodesta 1897 Hällström) on muistellut nuoren ylioppilaan kokemuksia Helsingissä. Koska Elli oli innostunut äidin perintönä naisasiasta, hänen oli luontevaa mennä mukaan Suomen Naisyhdistykseen. Kun sen ilmapiiri osoittautui nuoren naisen näkökulmasta lähinnä ummehtuneeksi, Elli Åkerman etsi muita mielenkiinnon kohteita.

Ensimmäisillä naisylioppilailla oli oma yhdistys *De Kvinnliga*, jonka kokouksissa 1890-luvun alkupuolella analysoitiin naisten toimintaa sekä yliopistossa että yleensä yhteiskunnassa. Elli Åkerman alusti maaliskuussa 1894 aiheesta ”Naisen puuttuva vastuuntunto”. Alma Söderhjelm puolestaan alusti keskustelukysymyksen ylellisyydestä. Kokouksissa keskusteltiin naisylioppilaiden opintojen päämäärästä. Aihe oli ajankohtainen: naisten lisääntyvä kiinnostus akateemisia opintoja kohtaan herätti keskustelua niin yliopistossa kuin laajemmin lehdistössä ja kaunokirjallisuudessa. Naisylioppilaat olivat kriittisiä omaa sukupuoltaan kohtaan. Pohdittiin sitäkin, muodostivatko naisylioppilaat yliopistossa oma erityisen ryhmän, jolla oli yhteinen vastuu ja päämäärä. Keskustelun lopputuloksena todettiin, että naisilla on oltava yhteenkuuluvaisuuden tunnetta niin kauan kuin heidän asemansa yliopistossa on poikkeuksellinen.⁵⁶

Viipurilaiset naisylioppilaat olisivat halunneet osallistua Viipurilaisen osakunnan toimintaan, mutta osakunnan miesjäsenet olivat haluttomia ottamaan naisylioppilaita mukaan. Viipurilainen osakunta pohti vuoden 1888 kesäjuhlien järjestelyjen yhteydessä naisten kutsumista tapahtumaan. Naisille myönnettiinkin vapaa pääsy juhlaan, mutta nämä oli kutsuttu paikalle



Filosofian ylioppilas, historianopiskelija Alma Söderhjelm visiittikorttikuvassa vuonna 1891.



Ensimmäisillä naisylioppilailla oli oma yhdistyksensä De Kvinnliga, jossa muun muassa keskusteltiin naisten asemasta yliopistossa ja yhteiskunnassa. Kuvassa naisylioppilaiden ryhmä on kahvilla luonnossa: vasemmalta Naima Maria Jakobson, Sanny Ekström, Elisabeth Qvist, Alfhild Elisabeth Heideman, Tekla Hultin, Ellen Ahlqvist, Edith Amanda Relander (naim. Chydenius) ja Hedvig Gebhard (naim. Silén).

vain seuralaisina – daameina eikä ylioppilaina. Jo Sanny ja Alma Söderhjelm olisivat olleet innokkaita liittymään osakuntaan, mutta yritys ei onnistunut. Naisylioppilaskysymys oli viipurilaisille vaikea. Käytännössä osakunta torjui ensimmäiset naisylioppilaat, kunnes säännöt uudistettiin lokakuussa 1890. Uudistettujen sääntöjen mukaan ”naisylioppilailla kotiseudulta” oli oikeus osallistua osakunnan kokouksiin sekä ottaa osaa keskusteluihin. Viipurilaiselle osakunnalle jäi silti naisvastainen maine. Syksyllä 1892 viipurilaiset lähettivät naisylioppilaille kutsukirjeen, jossa selitettiin, ettei osakunnan tarkoituksena ollut syrjiä naisia. Viipurilaisen Osakunnan aikaisempi kielteinen suhtautuminen naisylioppilaisiin oli aiheuttanut katkeruutta, mistä syystä osa viipurilaisnaisista boikotoi osakuntaa edelleen.⁵⁷

Elli Åkerman meni kuitenkin mukaan osakuntatoimintaan. Hänet lausuttiin tervetulleeksi toteamalla, että nyt voitiin poistaa väärä luulo osakunnan kielteisestä suhtautumisesta naisylioppilaisiin. Elli Åkerman sai alusta lähtien virallisia tehtäviä ja hänet nimitettiin myös osakunnan julkaisun *Kaukomielen* päätoimittajaksi. Kuitenkin hän oli ajoittain ainoa kokousten naispuolinen

osanottaja. Virallisen aseman naisylioppilaat saivat osakunnissa vuonna 1897, ja vasta tämän myötä he saivat oikeuden kirjoittaa nimensä osakunnan nimikirjaan eli jäsenluetteloon. Ensimmäisenä tämän teki viipurilainen Hilda Löfberg 7.10.1897. Elli Åkerman kirjoittautui viisi päivää myöhemmin, samoin Eva Bergroth. Eva Bergroth tutustui osakunnan tehtävissä tulevaan puolisoonsa Taavi Hirniin, ja heistä tuli sittemmin osakunnan ensimmäinen aviopari.⁵⁸

Bergrothin sisaruksista Kersti kuului nuorimpaan ikäryhmään. Hänen ei enää tarvinnut hakea erivapautta. Bergrothin ylioppilasajan muistelmia kuvaa ylioppilaiden elämää, kun opintojen päämäärä ei ollut täysin selvillä: ”Samoilin kurssikirjoissa kuin huvipuistoissa, muistin sen, mikä miellytti minua unohdin sen, mikä tuntui ikävältä.”⁵⁹ Kersti Bergrothilla oli Helsingissä ystäväpiiri ja verkosto, johon kuului lähinnä ruotsinkielisen sivistyneistön nuorisoa. Hän asui ensimmäiset opiskeluvuotensa ystävä- ja sukulaisperheissä. Adiel Bergrothin kuoltua Viipurissa 1905 ja nuorimman tyttären suorittettua ylioppilastutkinnon leski Lydia Bergroth muutti Helsinkiin ja osti huoneiston Bulevardinkadun ja Fredrikinkadun kulmasta itselleen ja lapsilleen.⁶⁰

Tutkinnot ja urakehitys

Viipurin ensimmäinen naisylioppilas Alma Söderhjelm väitteli tohtoriksi vuonna 1900. Sittemmin hänestä tuli Suomen ensimmäinen naisdosentti ja yleisen historian professori, jonka erikoisalaa oli erityisesti Ranskan historia. Toisessa ääripäässä olivat ne yhdeksän ensimmäisen naisylioppilassukupolven viipurilaista nuorta naista, jotka eivät suorittaneet yliopistotutkintoa eivätkä muitakaan ammatillisia opintoja. Heistäkin useimmat sijoittuivat silti työelämään ja rakensivat uran modernisoituvan yhteiskunnan uudenlaisissa tehtävissä, joihin nimenomaan naisia tarvittiin. Tällaisia olivat esimerkiksi kirjanpitäjän, konttoristin ja pankkivirkailijan toimet.

Naismaistereita puolestaan työllistivät oppikoululaitoksen laajeneminen ja erityisesti uudet eri puolille Suomea perustetut yhteiskoulut. Ensimmäisen sukupolven viipurilaisista naisylioppilaista viidesosa teki työuransa oppikoulunopettajana, kun koko maan ensimmäisen sukupolven ammatissa toimineista naisylioppilaista oppikouluissa työskenteli lähes neljäsosa. Naisopettajien lukumäärä oppikouluissa kohosi 1900-luvun alusta lähtien. Naisten oli vaikea sijoittua valtion lukioiden vakinaiseen lehtorin virkaan. Sen sijaan naisia valittiin yksityisiin oppikouluihin erityisesti uusiin yhteiskouluihin.⁶¹ Jos matematiikkaa opiskellut ei halunnut opettajaksi, oli mahdollista saada työpaikka vakuutusyhtiön matemaattikkona.

Kansakoulunopettajan ammattiin taas pääsi ylioppilastutkinnon suoritta-

Taulukko 2. Viipurin ensimmäisen naisylioppilaspolven tutkinnot/opinnot.

Tutkinto	
Filosofian tohtori	1
Filosofian kandidaatti/maisteri	5
Lääketieteen lisensiaatti	2
Odontologian kandidaatti/lisensiaatti	2
Kameraali-/hallinnollinentutkinto	2
Kansakoulunopettajaseminaari	1
Opettajatutkinto	1
Sairaanhoitajakurssi	1
Diakonissa	1
Ei tutkintoa	9
Yhteensä	25

Lähde: Naisylioppilaat 1885–1900.

Taulukko 3. Viipurin ensimmäisten naisylioppilaiden ammatti ja ura.

Ammatti	
Professori/kirjailija	1
Hammaslääkäri	2
Lääkäri	2
Kirjailija	1
Matemaatikko vakuutusyhtiössä	1
Oppikoulunopettaja	5
Kansakoulunopettaja	2
Pankkivirkailija, kirjanpitäjä	3
Diakonissa, sairaanhoitaja	2
Laboratorioassistentti	1
Ei ammattitietoa	5
Yhteensä	25

Lähde: Naisylioppilaat 1885–1900.

misen jälkeen vain vuoden pituisilla seminaariopinnoilla. Esimerkiksi viipurilaisen veturinkuljettajan tytär Hilda Löfberg kuului niihin monilukuisiin naisylioppilaisiin, jotka eivät suorittaneet mitään tutkintoa yliopistossa. Hän opiskeli yliopistossa historiaa ja suomen kieltä. Työura avautui Jyväskylän seminaarissa suoritetun kansakoulunopettajatutkinnon avulla. Hän sijoittui opettajaksi kotikouppunkiinsa, jossa hän työskenteli tuntiopettajana Viipurin suomalaisessa tyttökoulussa. Hän teki useita opintomatkoja ulkomaille ja otti osaa kristilliseen järjestötyöhön Viipurissa.⁶²

Viipurilaisista ylioppilastytöistä neljä valmistui lääkäriksi. Tosin Rita Gripenberg, josta tuli 24. lääkäriksi laillistettu nainen Suomessa, oli vain syntynyt Viipurissa. Rita Gripenberg perehtyi tuberkuloosiin ja toimi kymmenen vuotta Nummelan parantolan alilääkärinä ja vuodesta 1926 Muurolan tuberkuloosiparantolan ylilääkärinä.⁶³ Elisabeth Bonnel valmistui lääketieteen lisensiaatiksi 1904 ja toimi Viipurissa naisten- ja lastentautien lääkärinä pitäen vastaanottoa Torkkelinkadulla. Suomen ensimmäiseen ylioppilassukupolveen kuuluvista naisista (627) 30 valmistui lääkäriksi; näistä kymmenen suoritti odontologian (hammaslääketieteen) kandidaatin tutkinnon ja yhdeksän jatkoi odontologian lisensiaatiksi.

Elli Åkerman ja Verna Bergroth valmistuivat hammaslääkäreiksi, ja he kuuluivat ensimmäisten suomalaisten naishammaslääkärien joukkoon. Verna Bergroth kertoi jo pikkutyttönä aikovansa hammaslääkäriksi. Sisar Kersti muis-

teli myöhemmin, että ”tämä herätti naurua, sillä eihän se ollut mikään naisten ammatti”.⁶⁴ Verna Bergroth valmistui odontologian lisensiaatiksi vuonna 1905. Hän avioitui seuraavana vuonna lääketieteen lisensiaatti Ulrik Valdemar Järnströmin (vuodesta 1936 Jäämeri) kanssa. Verna Järnström/Jäämeri työskenteli Viipurissa hammaslääkärinä sotasyksyyn 1939 asti.⁶⁵

Vastarintaa, politiikkaa ja sotaa

Kotona Söderhjelmin, Åkermanin ja Bergrothin tyttäret olivat kasvaneet isossa sisarusarjassa yhteiskunnallisesti aktiivisissa perheissä, joissa molemmat vanhemmat antoivat vahvan panoksen kasvattajina ja esikuvina. Yliopistossa naisylioppilaat muodostivat ”sukupuolestaan vapautettuina” erityisryhmän, jossa he olivat ulossuljettuina osakuntiin keskittyneestä ylioppilaselämästä.

Kolmea sisarusarjaa yhdisti yliopisto-opintojen jälkeen monitasoinen, osin myös erilainen yhteiskunnallinen toiminta ja vaikuttavuus, joka suuntautui politiikkaan, yhteiskunnallisiin liikkeisiin, yhdistyksiin ja järjestöihin.

Alma Söderhjelmin vaikuttavuus oli erityistä. Vaikka hän ei innostunut opiskeluaikanaan yleisesti naisasiasta ja muistelmissaan kritisoi naisyhdistystä, hänen toimintatarmonsa suuntautui ylioppilasaikana naisylioppilaiden omaan yhdistykseen *De Kvinnliga*.⁶⁶ Alma Söderhjelm sai joulukuussa 1901 Pietarista kielteisen päätöksen dosentuurihakemuksestaan. Vaikka hän ei vielä tällöin ollut osallistunut poliittiseen toimintaan, kielteiseen päätökseen olivat vaikuttaneet isän ja veljen poliittinen aktiivisuus sekä yleisvaltakunnallinen tilanne. Jos Suomessa naisesta olisi tehty dosentti, olisivat Venäjällä naiset ryhtyneet tavoittelemaan samaa.⁶⁷

Alma Söderhjelmin poliittisesti aktiivinen kausi käynnistyi hylätyn dosenttihakemuksen jälkeen. On ilmeistä, että ministerivaltiosihteeri Vjatšeslav von Plehwen kielteinen suhtautuminen dosenttihakemukseen vaikutti Alma Söderhjelmin asennoitumiseen venäläistä hallintoa kohtaan. Tutkimuksissa ei ole kuitenkaan voitu osoittaa dosenttuurin epäämisen suoraa yhteyttä hänen poliittisen toimeliaisuutensa käynnistymiseen. Alma Söderhjelm muodosti 1900-luvun alussa 13 vuoden ajan yhteistalouden sisarusten Sanny Ekströmin ja Walter Ekströmin kanssa. Tästä ”bolagista” tuli politiikan keskus ja kokoontumispaikka, josta hoidettiin Tukholmassa painetun, Konni Zilliacuksen ja Arvid Neoviuksen siellä toimittaman *Fria Ord* -lehden jakelua. Konni Zilliacus oli Alman serkku, joka kuului aktiivista vastarintaa harjoittavaan ydinryhmittymään. Alma Söderhjelmin seurapiirissä monet olivat mukana aktivistiryhmässä, jonka jäsenet julkaisivat *Framtid* ja *Svenska Tidningen* -lehtiä. Dagmar Neovius huolehti *Fria Ord* -lehden levittämisestä Suomeen, kunnes tehtävän otti hänen

karkottamisensa jälkeen Alma Söderhjelm ystävä Gertrud Brunou. Myös Alma Söderhjelm toimi kuriirina useilla matkoilla. Niin ikään varhaisimpiin karjalaistaustaisiin naisylioppilaisiin kuulunut Tekla Hultin (1864–1943) on todennut, että tuolloin tuskin kukaan ”kunniallinen kansalainen” matkusti Tukholmasta kotimaahan kirjallista salatavaraa kuljettamatta, ja naisilta salakuljetus onnistui erityisen hyvin vyötäröllä, hatuissa, kakuissa ja kukkakoreissa. Hultin oli ensimmäinen suomalainen naispuolinen filosofian tohtori ja passiivista vastarintaa harjoittaneen naiskagaalin perustajajäsen. Aina yritykset eivät kuitenkaan onnistuneet: Rita Gripenbergin lääketieteen opintoja hidasti kiinnijääminen yrityksestä kuljettaa *Fria Ord* -lehteä Suomeen.⁶⁸

Ensimmäisen maailmansodan aikana Alma Söderhjelm tuki jääkäriliikettä. Hän auttoi tukholmalaisesta hotellihuoneesta käsin Herman Gummerusta käytännön asioissa, kun Suomesta lähteneet nuoret miehet pysähtyivät Saksaan menessään Tukholmassa.⁶⁹

Naiset eivät olleet sivustakatsojina myöskään Suomen sisällissodassa, mikä todentuu viipurilaisten naisylioppilaiden elämässä. Syksyllä 1917 paikallisten suojeluskuntien yhteyteen perustettiin naisosastoja, joiden tehtävänä oli aluksi järjestää ruoka- ja kahvitarjoilua. Toiminta laajeni pian siten, että naisille ryhdyttiin antamaan lääkintäkoulutusta. Sisällissodan alettua vapaaehtoiset, spontaanit naisryhmät ryhtyivät eri paikkakunnilla varustamaan kotiseudun sotaan lähteviä valkoisen armeijan joukkoja. Valkoisten naisten puolella esiintyi halua osallistua varsinaisiin taistelutoimiinkin, ja asiasta kirjoiteltiin lehdisissä. Kenraali C. G. E. Mannerheim kuitenkin kielsi aseelliset naisyksiköt. Naiset harjoittivat maanalaista toimintaa punaisen Suomen alueella kuljettamalla ja kätkemällä aseita.⁷⁰

Alma Söderhjelm osoitti sisällissodan aikana epäröimättä tukensa valkoiselle armeijalle. Ranskan vallankumouksen tutkija koki vallankumouksen ja punaisen hallinnon ajan Helsingissä, ja sisällissota seurauksineen jätti syvät jäljet hänen elämäänsä sekä koko perhe- ja sukupiiriin. Muistelmia kirjoittaessaan 1920- ja 1930-luvun taitteessa Alma koki tapahtumien olevan liian lähellä. Hän näki ajan kaaoksena, johon liittyi paljon tuskaa. Alma kirjoittaa: ”Ajattelin ensin lähteä rintamalle ja olin jo puhunut Olgani [Alma Söderhjelm kotiapulainen] kanssa, että lähdemme yhdessä. Olgakin innostui: ’Me voimme keittää soppaa, jos emme voi tehdä muuta.’”⁷¹

Alma Söderhjelm asui Armfeltintien varrella punaisessa Helsingissä ”kansliana” ja piilopaikkana, jossa muun muassa Uudenmaan läänin kuvernööri (maaherra) Bruno Jalander sekä muutamat muut henkilöt piileskelivät. Alma värväsi mukaan salaiseen työhön ystäviään. Esimerkiksi Nanny Westerlund-Serlachius toimi Söderhjelm asunnosta käsin välittäen Jalanderin

viestejä ja organisoiden asehankintoja. Sisällissodan aikana ja sodan seurauksena menehtyi useita Alma Söderhjelmin sisarusten lapsia. Kirjoittamiseen tarmoaan suunnanneen Söderhjelmin Ranskan vallankumouksesta kertova näytelmä *Vägen till friheten* esitettiin Helsingissä keväällä 1919.⁷²

Vuoden 1892 ylioppilas Elli Åkerman oli jo vuonna 1897 solminut avioliiton lääketieteen lisensiaatti A. J. Hällströmin kanssa, ja perhe oli sijoittunut Savonlinnaan. Myös Hällströmin koti toimi keväällä 1918 sukulaisten turvapaikkana. Elli Hällström halusi luoda tammikuussa 1918 isänmaallista mielialaa, kun Savonlinnassa valmistauduttiin sotaan ja nuoria miehiä oli lähdössä Varkauden valloitusretkelle ja Antrean rintamalle. Tilanne synnytti ”innostuksen hetken”, jonka nostattaman inspiraation vallassa hän kirjoitti *Karjalan jääkärien marssin* sanat.⁷³ Elli Hällströmin omaan sotakokemukseen toi dramatiikka ja jännitystä vanhimman pojan lähtö rintamalle valkoisten puolelle. Elli Hällström osallistui aktiivisesti kotipaikkakuntansa naisten organisoimaan työhön valkoisen armeijan hyväksi.⁷⁴

Elli Hällström kuului Savonlinnan Lotta Svärd -osaston perustajiin ja toimi sittemmin sen puheenjohtajana ja Mikkelin piirin piiritoimikunnan jäsenenä. Savonlinnan osastoa kehuttiin poikkeuksellisen elinvoimaiseksi tarmokkaan johtajansa ansiosta. Elli Hällströmiä kuvattiin johtajapersoonallisuudeksi, jonka ansiosta Savonlinnan lottien toiminnasta muodostui erityisen kulttuurihenkeistä: varsinaisen lottatyön ohella paikallisissa lottakokouksissa harrastettiin kirjallisuutta, musiikkia ja tuotettiin käsinkirjoitettua lehteä.⁷⁵

Elli Hällströmiltä riitti tarmoa kunnallispolitiikkaan, ja hän hoiti monia yhteiskunnallisia paikallishallinnon luottamustehtäviä. Savonlinnan kaupunginvaltuustoon valitun Hällströmin asiantuntemusta hyödynnettiin 1920- ja 1930-luvulla erityisesti lastensuojelun luottamustehtävissä. Samoin Hällström harjoitti yhteiskunnallista äitiystehtävää Savonlinnan Naisväenyhdistyksessä, jonka tarkoituksena oli ”lieventää suurinta puutetta sieltä missä sitä tarvittiin”,⁷⁶ sekä Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton paikallisosastossa. Hällströmin pariskuntaa luonnehdittiin Savonlinnan aatteellisten rientojen huomattavimmiksi henkilöiksi – niin kuin Ellin vanhempia aikanaan Viipurissa.⁷⁷

Myös hammaslääkäri Verna Järnström (Bergroth) oli järjestöaktiivi. Hän oli vuonna 1919 perustamassa Viipurin Lotta Svärd -järjestöä ja toimi sen lääkintäjaostossa. Samoin Verna Järnström oli mukana Viipurin Marttayhdistyksessä ja kuului 1920-luvulla sen johtokuntaan.⁷⁸

Åkermanien perheen nuorempienkin tytärten yhteiskunnallinen aktiivisuus suuntautui opettajan virkatyön ohella luottamustehtäviin. Toini Åkerman, nimen suomennoksen jälkeen Toini Voipio, valmistui filosofian maisteriksi ja toimi Hämeenlinnassa, Tampereella ja Riihimäellä äidinkielen ja historian

lehtorina sekä Tampereella tyttökoulun rehtorina runsaan 20 vuoden ajan. Hänet valittiin Tampereen kaupunginvaltuustoon edistyspuolueen listalta, valtakunnan politiikkaankin hän osallistui yhden kauden Suomalaisen puolueen kansanedustajana Hämeen pohjoisesta vaalipiiristä vuosina 1909–1910.

Aino Åkerman (vuodesta 1901 Voipio)⁷⁹ valmistui maisteriksi ja löysi työpäivän ensin Itä-Hämeen kansanopistosta, josta hän siirtyi vuonna 1929 Järvenpään kotitalousopettajaopiston ensimmäiseksi johtajaksi. Aino Voipio otti osaa sisällissotaan rintamaolosuhteissa ja hänkin oli mukana perustamassa Lotta Svärd -yhdistystä. Aino kuului *Kylväjä*-lehden avustajakuntaan ja myöhemmin toimitti sitä. Järvenpäässä hänet valittiin kunnanvaltuuston.⁸⁰ Aino Voipion kirjallinen tuotanto on laaja. Hän esimerkiksi laati sanat *Satakunnan lauluun* sekä *Itä-Hämeen lauluun* ja julkaisi 1930-luvulla useita teoksia kodin kasvatustyöstä, romanttisia historiallisia romaaneja sekä muistelmakirjoituksen äidistään.⁸¹

Viipurilaiset naisylioppilaat ja suomalainen tyttökirja

Koulunkäynti Viipurin suomalaisessa tyttökoulussa sekä 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkuvuosikymmenten koulukeskustelut siirtyivät viipurilaisten naisylioppilaiden kaunokirjallisiin teoksiin, erityisesti tyttökirjoihin,⁸² joissa tapahtumat sijoittuvat useimmiten kotiin ja kouluun. Kouluajan muistot näyttävät koululuokkakuvauksissa. Kersti Bergroth on tiivistänyt luokkayhteisön merkityksen seuraavasti:

Jo melkein kouluajan loppuun asti luokka sinänsä on minulle melkein selvempi kuin yksityiset toverit. Luokan sielulla tuntuu olevan vahvemmat ja näkyvämmät ominaisuudet kuin jokaisella oppilaalla erikseen. Ainakin minun luokkani näyttää minusta täältä katsoen paljon kehittyneemmältä kuin sen jokainen jäsen. Tällä ryhmäsielulla on varmat mielipiteet ja luja tahto.⁸³

Tyttökirjojen lajityyppi ja kirjoittaminen yhdistivät viipurilaisylioppilaita ja sisarusia. Ensimmäisenä Elli Hällström julkaisi teoksen *Kaarinan kouluvuodet* (1909) nimellä Armi Vainio. Teos sisältää virkamiesperheen tyttären kehitystarinan kotikaupungin tyttökoulusta helsinkiläiseen yhteiskoulun oppilaaksi ja ylioppilaaksi tulon. Opettavainen, jopa paatoksellinen kertomus sisältää pohdintoja hyvästä ja pahasta, uskonnosta, isänmaasta, kaupunkielämän ristiriidoista ja sukupuolten välisistä suhteista. Teosta mainostettiin lämminhenkisenä kuvauksena tyttöjen kehitysiästä sekä hyvänä nuorisokirjana.

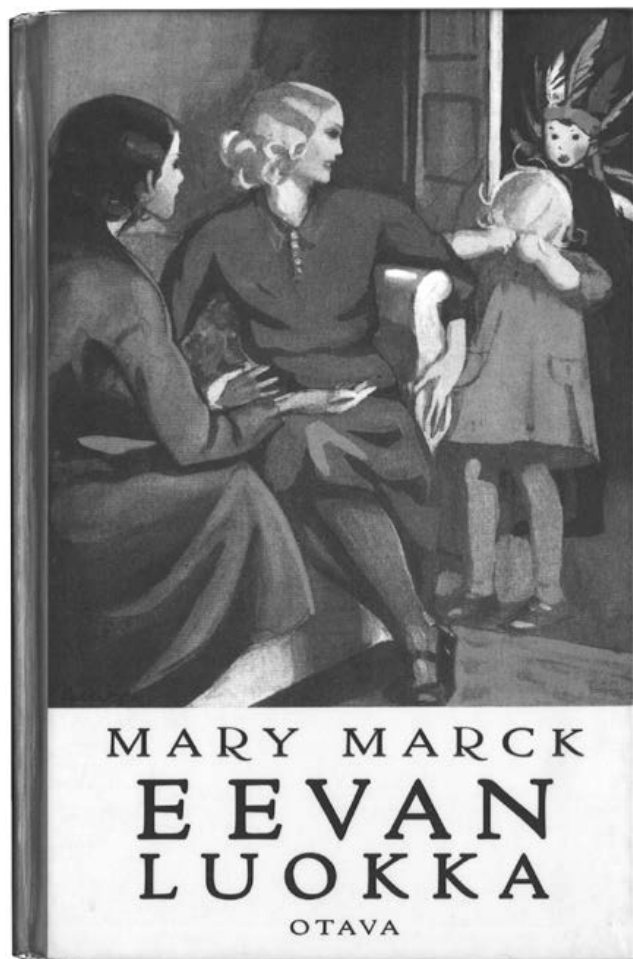
Elli Hällström on saanut teokseen aineistoa sekä lapsuuskodistaan että omasta perheestään. Politikoivalle ja yhteiskunnallisesti aktiiviselle isälle on

antanut mallin mitä ilmeisimmin D. W. Åkerman. *Kaarinan kouluvuodet* toimi tyttöjen opaskirjana, joka kertoi, miten kasvaa ja kehittyä hyväksi tytöksi, miten piti tuntea ja miten oppia säätelemään tunne-elämää. Teos antaa esimerkiksi neuvoja tyttären ja vanhempien välisen suhteeseen liittyvään tunteiden hallintaan ja säätelyyn. Teoksessa opetetaan, kuinka keskiluokkaisen kaupunkilaiskodin tyttären tulee käyttäytyä. Toivotunlaisia ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä ovat epäitsekkyys, hellyys ja uskollisuus. Siinä missä koululaitos huolehti muodollisesta, formaalista kasvatuksesta, informaalia kasvatusta ja ohjausta nuorisolle tarjosivat Suomessakin 1900-luvun alkupuolelta lähtien nuortenkirjat, lehdet ja uudet nuorten järjestöt.⁸⁴

Tyypillisten tyttökirjan elementtien ohella teoksessa nousevat esiin aikakauden poliittiset puolueristiriidat ja vastarinnan muodot. *Kaarinan kouluvuodet* sijoittuu vuosiin 1904–1909. Kaarinan isä pelkää virkauransa puolesta ryhtyessään uuden lehden toimittajaksi, koska joutuisi asemassaan tuomaan väistämättä esiin ”valtiollisen mielipiteensä”.⁸⁵ Kirjailija kommentoi syksyn 1905 suurlakkoa koululaisten näkökulmasta. Helsinkiläiset yhteiskoululaiset olivat koulun pihalla ryhmittyneet perustuslaillisiksi ja suomettarelaisiksi ja väittelivät sanomalehdistä lainatuilla lauseilla. Martta-niminen oppilas ryhtyi kritisoimaan koulutoverien politikointia kysyen muilta, olivatko he perillä kansallisuustaistelun alkuvaiheista ja oliko kukaan edes lukenut Snellmanin elämäkertaa. Eräs koululaisista tiedusteli, mitä tapahtuisi yleisen äänioikeuden myötä, ketä pitäisi äänestää, jos äänioikeus saataisiin eikä poliittisista asioista ollut tietoa. Martta vastasi: ”Eivät ne meidän puhumisellamme selviä! [...] Mutta meillä on monta asiaa, jotka ovat meitä lähempänä ja joista meillä voi olla omia erilaisia mielipiteitä. Puhutaan niistä.”

Isänmaallisuus ja suomalaisuus olivat tärkeitä asioita niin poikien kuin tyttöjenkin kasvatuksessa ja opetuksessa, ja näiden arvojen istuttaminen tyttöihin kuului Elli Hällströmin tyttökirjankin tavoitteisiin. Toisaalta Hällström halusi varoittaa koululaisia liiallisesta politikoinnista. 1900-luvun alun levottomina vuosina erityisesti helsinkiläisten lyseolaisten keskuudessa oli ilmennyt salaseuran omaista toimintaa, jossa haettiin malleja aktivisteilta. Teoksessa on viittaus Soisalon-Soinin murhaan ja Lennart Hohenthalin pakoon vankilasta. Koululaiset keskustelivat murhan oikeutuksesta.⁸⁶

Tyttökirjoista, nuortenkirjoista ja naisille suunnatuista romanttisesta viihdekirjallisuudesta kehittyi kolmen Bergrothin sisaruksen tavaramerkki. Kersti Bergrothin tarkoituksena oli valmistua kieltenopettajaksi, mutta kirjoittaminen ja kirjailijan työ vetivät puoleensa. Käännöstyöt tarjosivat ansioita monille vieraiden kielten opiskelijoille, ja Bergroth onnistui saamaan käännöstöitä kustantajaltaan. Bergrothin suomentama tunnettu tyttökirja, Susan Coolidge *Katy*



Kersti Bergrothin kirjoja luetaan edelleen. Viimeisin painos vuonna 1917 salanimellä Mary Marck julkaistusta Eevan luokka -kirjasta ilmeistyi vuona 2015.

koulussa, ilmestyi vuonna 1914. Mahlamäki arvioi käännöstyön innostaneen Bergrothia kokeilemaan tyttökirjan kirjoittamista.⁸⁷ Kersti Bergrothin ensimmäinen, salanimellä Mary Marck julkaisema tyttökirja *Nanna* ilmestyi vuonna 1915, ensimmäinen *Eeva*-kirja ilmestyi muutamaa vuotta myöhemmin. Lähes samanaikaisesti Anni Swan alkoi julkaista nuortenkirjoja, joista osa oli selkeästi tytöille suunnattuja.⁸⁸

Mary Marckin teokset ovat viih-teellisempiä ja vähemmän vakavan kasvattavia kuin hänen edeltäjänsä Armi Vainion *Kaarinan kouluvuodet*. Erona useimpiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ilmestyneisiin tyttökirjoihin Mary Marckin teokset ovat viehättäneet uusiakin sukupolvia: niistä on otettu uusia painoksia vielä 2000-luvulla. Toistaiseksi viimeisin painoksista, *Evan luokka* ilmestyi vuonna 2015.

Mary Marckin *Eeva*-kirjat liikkuvat ylemmän keskiluokan tyyneen rauhallisessa kaupunkimiljöössä.⁸⁹

Teoksissa eletään historiattomassa

tilassa. Eevan koulun ja kodin ulkopuolista yhteiskuntaa ei kuvata. Vuonna 1918 ilmestyneessä teoksessa *Vähän enemmän Eevasta* ei mainita mitään sota-aikaan tai poikkeusoloihin liittyvää. Ainoa viittaus aikakauden yhteiskunnalliseen tilanteeseen on sivulauseessa mainittu elintarvikepula. Työväestön olemassaolo tunnustetaan, kun Eeva ystävineen ryhtyy pitämään ompeluseuraa ja ompelemaan vaatteita postikorttien myyjän ja pyykkäriin orpolapsille, joiden isä oli lähtenyt Amerikkaan. Kersti Bergroth oli sisällissodan aikana silti mukana Helsingin naisten apukomiteassa, jonka tehtäväksi tuli haudata sodassa kuolleita valkoisia. Naisten komitea toimi yhteistyössä Punaisen Ristin kanssa.⁹⁰ Vuonna 1973 Bergroth kirjoitti, että alue, jota hän ei halua käsitellä muistelmissaan on sota. Hän luonnehti sotaa luonnottomaksi ilmiöksi, jolla ei ole mitään tekemistä modernin ihmisen kanssa.⁹¹

Eva Bergroth aloitti matematiikan opinnot Helsingin yliopistossa, mutta hän jätti opintonsa kesken avioiduttuaan jo vuonna 1902 Taavi Hirnin kanssa. Hänen kirjailijanuransa alkoi vuonna 1921 esikoisteoksella *Me miehet*, joka oli poikakirja. Nuorempi sisar Kersti oli tässä vaiheessa julkaissut jo useita teoksia.

Eva Hirn tarttui nuorisokirjoillaan ajankohtaisen kysymyksen tyttöjen koulutuksen päämääristä teoksessaan *Kun elämä on ihanaa* (1926) sekä ylioppilastytön kesänvietosta kertovassa *Helin kesässä* (1927).⁹² Heli haluaisi jatkaa opintojaan kirjoitettuaan ylioppilaaksi, mutta isän mielestä Helille riittäisivät kirjanpidon ja konekirjoitustaidon kurssit ja virka pankissa. Heli ei voi ymmärtää, miksi hän ei saisi jatkaa opintojaan, vaikka hänen veljensä saa. 1920- ja 1930-luvulla huolestutti koululaisten liikarasitus ja pohdittiin, oliko oppikoulu ja erityisesti lukio liian raskas väylä tytöille. Toinen ajankohtainen keskustelua herättänyt kysymys koski ylioppilastulvaa. Monet olivat sitä mieltä, että tulva johtui nimenomaan naisten opiskeluinnoista.⁹³ Eva Hirn kamppaili näitä ennakkoluuloja vastaan.

Nuorin Bergrothin sisaruksista Anna Inkeri, avioiduttuaan Relander, oli sisariensa Evan ja Kerstin rinnalla tuottelias kirjailija. Hän on kirjoittanut ja julkaissut useilla salanimillä suuren joukon lähinnä naisille suunnattua viihdekirjallisuutta. Hänen tuotteliain kautensa sijoittuu 1930- ja 1940-luvulle.⁹⁴ Sekä Kersti Bergrothin että Inkeri Relanderin tekstejä on käytetty lukuisissa kotimaisissa elokuvissa. Bergrothin sisarusten sankarit olivat poikkeuksetta sanavalmiita, nokkelia ja keskiluokkaisia nuoria naisia. Elokuvista voi löytää terävää sanailua ja ironian sävyjä.⁹⁵ Eevan luokan kaupunkilaistytöt eli nykyajan tytöt jatkoivat elämäänsä kotimaisten elokuvien sankarittarina.

Viipurin kokemus ja merkitys

Söderhjelmin, Åkermanin ja Bergrothin perheet muuttivat uuden vuosisadan taitteessa pois Viipurista. Osa lapsista oli jo useita vuosia aikaisemmin siirtynyt opiskelemaan Helsinkiin. Viipuria ja ympäristöä muisteltiin, ja sen jäljet ovat tunnistettavissa tyttökirjoissa, romaaneissa, runoissa, näytelmissä, muistelmissa ja tietokirjoissa. Perheiden muutot eivät katkaisseet Viipuri-yhteyttä. Söderhjelmien sukupiirin jäseniä asui Viipurissa ja ympäristössä. Kolmessa perheessä kesiä vietettiin edelleen Viipurin läheisyydessä.

Viipurin ensimmäisistä naisylioppilaista noin neljäsosa palasi opintojen jälkeen Viipuriin ja teki siellä työuransa. Viipurin suomalainen tyttökoulu oli ollut monille oppilailleen tärkeä. Koulun 50-vuotisjuhlakirja kertoo muun muassa Milja Sandmanista, joka ”oli saanut omistaa koko elämäntyönsä synnyinkaupungilleen ja monivuotisen opettajakokemuksen lapsuusvuosiensa kou-

lulle”.⁹⁶ Åkermanien tyttäristä Helmi asui muutamia vuosia Viipurissa. Helmi avioitui pappisuralle suuntautuneen Antti William Granholmin (Kuusisto) kanssa ja siirtyi puolison virkapaikan mukana uusiin seurakuntiin. Bergrothien perheestä Verna toimi talvisotaan asti hammaslääkärinä Viipurissa.

Vanhempien yhteiskunnallinen asema ja sen mukanaan tuoma vaikuttavuus, aatteet ja arvot jättivät syvän jäljen tyttäriin. Suhde suomalaiskansalliseen liikkeeseen, suomalaisuuteen ja suomen kieleen olivat erityisen keskeisesti läsnä Åkermanien ja Bergrothien perheissä. Åkermanien tyttäret olivat lapsuuskodissaan saaneet mallin vaikuttaa yhteiskunnassa ja hoitaa yhteisiä asioita. Tyttäret suuntasivat tarmonsä sekä kunnallisiin että valtakunnallisiin luottamustehtäviin kuten yhteiskunnalliseen huoltotyöhön ja lastensuojeluun uusilla kotiseuduillaan. Uudet ja vanhat naisten joukkojärjestöt kuten raittiusseurat, Lotta Svärd -järjestöt ja Martta-yhdistykset saivat aktiivisia toimijoita Åkermanien tyttäristä. He määrittivät ja rakensivat omalta osaltaan naisten yhteiskunnallista toiminta-aluetta, joka 1920- ja 1930-luvulla suuntautui erityisesti kasvatukseen, koulutukseen ja kansanvalistuskysymyksiin sekä yhteiskunnallisen huoltotyön tehtäviin.

Ensimmäinen naisylioppilassukupolvi oli määrittelemässä naisen paikkaa yhteiskunnassa myös toisella tavalla. Näille naisille avautui vähitellen mahdollisuus tavoitella virkoja, jotka olivat aiemmin olleet avoinna vain miehille. Muutosprosessi ei ollut helppo. Suomalaiset naiset olivat toimineet lainsäätäjinä jo useita vuosia, kun Helsingin yliopiston konsistori vuonna 1913 eväsi Alma Söderhjelmiltä mahdollisuuden hakea yleisen historian professuuria. Vuonna 1926 naiset saivat miesten kanssa yhtäläiset oikeudet valtion virkoihin eikä heidän enää tarvinnut hakea erivapautta.⁹⁷

Eryityisesti Bergrothin sisaruksille ja Alma Söderhjelmille kirjoittaminen oli tärkeä ja välttämätön osa elämää, ja heidän yhteyttään kirjoittamiseen ja kirjalliseen kulttuuriin voidaan luonnehtia kirjallisen elämän käsitteen avulla. Kirjat ja lukeminen ja tätä kautta kirjoittaminen olivat tulleet heidän elämäänsä jo lapsuuskodissa. He tuottivat erilaisia tekstejä elämänsä eri vaiheissa. Kirjoittaminen merkitsi toimeentuloa, ja se saattoi tuntua välillä pakolta. Maarit Leskelä-Kärki on tiivistänyt omassa tutkimuksessaan kirjoittamisen Krohnin sisarusten identiteettiä muokkaavaksi tekijäksi. Tämä pätee myös omaan tutkimuskohteeseeni. Bergrothin sisarukset tarjosivat kirjoillaan lukevalle yleisölle ajatuksia ajankohtaisiin vastakkainasetteluihin, joita ilmeni erityisesti tyttöjen koulutuksen sisällöistä ja päämääristä sekä kaiken kaikkiaan naisen paikasta ja roolista yhteiskunnassa. Heidän lapsuutensa ja nuoruutensa Viipuri-kokemukset elivät Helsinkiin sijoittuneissa tyttökirjoissa. Alma Söderhjelm avasi kirjailijan ja tutkijanaisen elämänsä lukijoilleen viisiosaisessa muistelmasarjassa.

Viipurin kansainvälisyyttä on korostettu Viipuri-kirjallisuudessa. Erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kielten ja kansallisuuksien kirjo tuntui ja näkyi Viipurissa, ja se jätti jälkensä Viipuri-muistelmiin. Alma Söderhjelm lähti Pariisiin arkistoihin tekemään tutkimusta ja vietti suuren osan elämästään Tukholmassa. Muistellessaan Viipuria 1930-luvulla hän tiesi, ettei koskaan enää siellä asuisi.

Kersti Bergroth muisteli lapsuuden ja nuoruuden kaupunkiaan tilanteessa, jolloin kaupunki oli jo kerran menetetty. Vuonna 1942 hän kirjoitti, että lapsuuden Kuukaupin kylä ja Viipuri olivat hänen sielunelämänsä perusta. 1970-luvulla hänen Viipurinsa ympäristöineen oli lapsuuden ja nuoruuden paratiisi, johon hänen ei ollut mahdollista enää milloinkaan palata. Viipurilaiset olivat liikkeessä ja lähtivät liikkeelle.

Viitteet

- 1 Bergroth 1971, 97, 99.
- 2 Rajainen 1940; Ketonen 1977, 10–14; Wilkama 1938.
- 3 Söderhjelm 1929, 285–286; Söderhjelm 1930, 20–21; vrt. Neuvonen 2017, 39–43.
- 4 Söderhjelm 1929. Alma Söderhjelmistä on kirjoitettu paljon. Hänen työtään historian tutkijana on erityisesti tarkastellut Marja Engman väitöskirjassaan. Ks. Engman 1996. Keväällä 2018 ilmestyi Merete Mazzarellan romaanin muotoon kirjoitettu *Alma. Edelläkävijän tarina*, joka perustui pääasiassa Alma Söderhjelmien muistelmiin sekä Engmanin tutkimuksiin. Romaani ei sinällään tuonut mitään uutta Alma Söderhjelmien henkilökuvaan. Mazzarella 2018.
- 5 Åkerman 1993.
- 6 Bergroth, Kersti, *Oma muotokuva* (1942); *Alkusoitto* (1971).
- 7 Leskelä-Kärki 2006, 18–29.
- 8 Muistelmista ks. Kurvinen 2014, 132–134; muistelmakirjallisuuden käytöstä historian tutkimuksessa erityisesti ks. Miettunen 2009.
- 9 Kotioja 2018, 111–116.
- 10 Esim. Kaarninen 2015.
- 11 Lähdeaineistoina kollektiivibiografiaa rakentaessani olen käyttänyt ylioppilasmatrikkeliä, johon merkittiin ylioppilastutkinnon suorittaneet niin sanotussa tulojärjestyksessä. Matrikkeliin kirjattiin nimi, syntymäaika ja -paikka, koulu, jossa oli suorittanut lukion, ylioppilastutkinnon arvosana, tiedekunta, johon opiskelija kirjoittautui, isän ammatti, suoritettut tutkinnot, avioliitto sekä puolison nimi. Ylioppilasmatrikkeli 1885–1900, (mf.) Tampereen yliopiston kirjasto. Aineiston kokoamisen jälkeen on Veli-Matti Autio julkaissut Ylioppilasmatrikkelin sähköisen version, jonka avulla olen tehnyt lisäyksiä ja täsmennyksiä alkuperäisaineistooni: <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/>. Lisäksi olen kollektiivibiografiaa rakentaessani käyttänyt lukuisia koulumatrikkeleja sekä eri ammattiryhmien matrikkeleita, elämäkertateoksia sekä Suomen Kansallisbiografiaa. Artikkelin taulukot perustuvat tähän kokoamaani naisylioppilasaineistoon (Naisylioppilaat 1885–1900). Samoin esimerkit perustuvat tähän aineistoon, ellei muuta lähdettä ole mainittu. Aineistoa esiteltä artikkelissa Kaarninen 2015.
- 12 Uotila 2014, 240–247; Hakosalo 2014, 45–54. Prosopografia tuli historian tutkimukseen erityisesti antiikintutkimuksesta, jossa pirstaleisesta ja hajanaisesta lähdeaineistosta on ryhdytty kokoamaan erityyppisiä luetteloita ja tiedostoja. Prosopografiassa ei tutkita niinkään yksilöitä vaan heidän edustamaansa joukkoa. Kollektiivibiografian ja prosopografian määritelmistä ks. Cowman 2012, 84–97; Caine 2010, 61–65; Caine 1989, 1–28.
- 13 Caine 2010, 61–64; Ks. myös Eiranen 2014; Eiranen 2019, 28–33.
- 14 Neuvonen 2017, 35–37.
- 15 Tässä käytetään termiä oppikoulu, johon sisältyvät tyttökoulut, lyseot, yhteiskoulut ja lukio.
- 16 Söderhjelm 1929, 11.
- 17 Söderhjelm 1929, 106–107.
- 18 D. W. Åkerman toimi Viipurin hovioikeudessa uransa aikana monissa tehtävissä viimeksi hovioikeudenneuvoksena 1890–1901. Perhe muutti 1901 Helsinkiin, kun D. W. Åkermanista tuli senaattori, kauppa- ja teollisuustoimituskunnan päällikkö 1901–1904, prokuraattori 1905, Turun hovioikeuden presidentti 1905–1910 ja sittemmin senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja 1910–1912. Ks. Sainio 2007a, 841–843; Sainio 2007b, 843–844.
- 19 Voipio 1960, 15.
- 20 Sainio 2007a, 841–843; Sainio 2007b, 843–844.
- 21 Voipio 1960, 40–41.
- 22 Åkerman 1993, 70; ks. myös Sainio 2007a.
- 23 Åkerman 1993, 127.

- 24** Mahlamäki 2017, 12.
- 25** Bergroth 1973; Bergroth 1942; Mahlamäki 2017.
- 26** Bergroth 1971, 196–197.
- 27** Mahlamäki 2017, 22–23.
- 28** Bergroth 1942, 126–127.
- 29** Palmieri 1995, 62–65.
- 30** Esim. Ketonen 1977.
- 31** Vuoden 1812 alusta Vanhan Suomen tyttökoulut siirrettiin Viipurin läänin kouluihin kuuluvina Porvoon tuomiokapitulin alaisuuteen. Ne erosivat muun Suomen kouluista hallintonsa, opetuskielen ja lukusuunnitelmien pohjalta. Viipuriin perustettiin saksankieliset *Töchterschule zu Wiburg* 1855 ja *Risslersche Töchterschule zu Wiburg* 1867. Huomattavaa on, että kaikki Viipurin tyttökoulut *Töchterschule zu Wiburgia* lukuun ottamatta olivat valtion tyttökouluja. Valtion kouluja tytöille toimi Helsingissä, Turussa, Kuopiossa, Vaasassa ja Oulussa. Nämä koulut olivat ruotsinkielisiä. Vuoden 1872 uuden koulujärjestyksen mukaan tyttökoulut olivat neliluokkaisia, jollaisiksi aikaisemmin kaksi- ja kolmiluokkaisina olleet tyttökoulut muutettiin. Tämä uudistus toteutui Viipurin ruotsalaisessa tyttökoulussa.
- 32** Esim. Wilkama 1938.
- 33** "[...] vi bodde Smedjegatan, som var första tvärgatan frön Torkelsgatan neråt Salakkalahtiviken. Man sade endast "Nystaden", den var vad Djurgården nu är för Stockholmsborna. Lantligt och litet långt borta. Ja, så långt borta, ansåg man den vara, att vi barn när vi gingo i gamla flickskolan, som var belägen vid Åbo-bro, där slottet ligger, inte ansågos kunna gå den långa vägen hem mellan klockan tolv och tre – det lästes 9–12 och 3–5 – utan måste äta middag hos morfar. Torkelsgatan däremot inpräglade sig i mitt minne, dels för att den var historisk romantisk, uppkallad efter Torkel Knutsson, dels emedan det var den fashionabla gatan." Söderhjelm 1929, 35.
- 34** Viipurin Suomalainen Tyttökoulu 1881–1925. Viipurin tyttölyseo 1925–1931 (1931), 9–19, 209.
- 35** Ilmarinen 17.3.1880.
- 36** Viipurin Suomalainen Tyttökoulu 1881–1925. Viipurin tyttölyseo 1925–1931 (1931), 9–19, 142–144.
- 37** Ilmarinen 5.3.1881, 25.5.1881.
- 38** Koulun osoite ilmoitettiin muodossa "Tulanderin rouvan talo, Tavastinkadulla".
- 39** Bergroth 1971, 9.
- 40** Bergroth 1971, 135.
- 41** Kahden poikkeuksellisen 1870-luvun alun naisylioppilaan ja uranuurtajan Maria Tschetschulinin ja Emma Irene Åströmin jälkeen seuraavat nuoret naiset suorittivat ylioppilastutkinnon vasta 1880-luvun puolivälissä. Söderhjelm 1929, 344–361.
- 42** Naisilla oli oikeus suorittaa yliopistossa yksittäisiä arvosanoja mutta ei tutkintoja, jos heillä ei ollut ylioppilastutkintoa. Ks. Söderhjelm, 1929, 352.
- 43** Söderhjelm 1929, 365–370.
- 44** Kaarninen & Kaarninen 2002.
- 45** Söderhjelm 1929, 358.
- 46** Ks. yhteiskoululaitoksesta Wilkama 1938, 333–348; Kaarninen 2011, 408.
- 47** Esim. Wilkama 1938.
- 48** Viipuri 21.2.1894.
- 49** Voipio 1960, 14–15; Voipio 1966, 79.
- 50** Nissilä 1978, 239. Yhteiskouluhankkeen etenemisestä ks. Viipuri 21.2.1896, 27.1. 1898, 24.5.1898, 6.8.1898.
- 51** Söderhjelm 1929, 156.

- 52** Söderhjelm 1929, 368. Alma Söderhelm kirjoitti: ”I Helsingfors gick han till alla de professorer jag var beroende av och talade, vittnade och betygade, att jag inte var så dum som mina prov utvisade.” Tämä kertoo lähinnä siitä, miten pieni yhteisö 1800-luvun yliopisto oli. Perheyhteisön, sisaruussuhteiden merkityksestä on ilmestynyt 2018 ja 2019 uusia tutkimuksia, jotka perustuvat erityisesti kirjeaineistoihin. Ks. myös Helena Westermarckin ja Edvard Westermarckin sisaruussuhteesta Dahlberg 2018, 47, ja Tengströmin perhepiiristä ja lähisuhteista Eiranen 2019.
- 53** Söderhjelm 1930, 20, 32, 45; vrt. myös Caine 2005, 8–10.
- 54** Söderhjelm 1931, 16–17.
- 55** ”Jag var bara en landsortsflicka, en student, en obetydlig, som ingen i de kretsarna sig ett dugg om att taga notis om”. Söderhjelm 1931, 153.
- 56** Hällström 1956, 321–351; Söderhjelm 1930.
- 57** Teperi 1988, 146–151; Hällström 1956, 321–351.
- 58** Teperi 1988, 146–151; Hällström 1956, 321–351.
- 59** Bergroth 1942, 18.
- 60** Mahlamäki 2017, 38–42.
- 61** Kaarninen 2015; ks. myös Junila 2014, 190–203.
- 62** Viipurin Suomalainen Tyttökoulu 1881–1925. Viipurin tyttölyseo 1925–1931 (1931), 329.
- 63** Hakosalo 2015, 145–160.
- 64** Bergroth 1971, 193.
- 65** Karjala 12.3.1921; 26.10.1929.
- 66** Söderhjelm 1930, 51–98.
- 67** Söderhjelm 1930, 185–188; Engman 1996, 61–65.
- 68** Engman 1996, 138–139; *Fria Ordin* jakelusta Suomeen ja naisten toiminnasta ks. Söderhjelm 1931, 198–251; myös Klinge 2007, 821–824; Hakosalo 1915, 148.
- 69** Söderhjelm 1931, 534–535.
- 70** Latva-Äijö 2004, 48–56; Lintunen 2018; myös Helsingin valtaus 12.4.1918. Helsingfors intagning, 99–108.
- 71** Söderhjelm 1931, 534. ”Jag tänkte först bara söka mig till fronten och hade redan vidtalat min Olga, att vi tillsammans skull ge oss av. Hon var mycket villig: ”Vi kan koka soppa om vi inte kan göra annat”, sade hon.”
- 72** Söderhjelm 1931, 554–579; Helsingin valtaus 12.4.1918. Helsingfors intagning (1938), 41, 103–104.
- 73** Keski-Savo 22.07.1919.
- 74** Voipio 1960, 107–108; Valkoinen kirja (1928), 302–303.
- 75** Koskimies 1964, 44.
- 76** Itä-Savo 29.1.1925.
- 77** Itä-Savo 13.4.1922; 1.3.1923.
- 78** Karjala 26.10.1929, 12.3.1921.
- 79** Åkermanien lapset muuttivat yhteisellä päätöksellä ja perheäänestyksellä sukunimen Voipioksi vuonna 1901. Vanhemmat pitivät nimen Åkerman. Åkerman (1993), 201–202.
- 80** Kotiliesi 1943:6.
- 81** Haapala et al. (toim.) 2006, 223; Voipio 1938; 1952; 1967.
- 82** Tyttökirja on määritelty naisen kirjoittamaksi tytöstä kertovaksi kehityskertomukseksi. Suomalainen tyttökirja vakiintui 1910-luvulla. Suomalainen tyttökirja on saanut vaikutteita tunnetuista esimerkeistä, erityisesti angloamerikkalaisesta tyttökirjallisuudesta ks. Voipio 2015, 34–35.
- 83** Bergroth 1971, 131.
- 84** Eitler, Olsen & Jensen 2014, 3–18; Olsen 2014, 7–16.

- 85** Teoksen isähahmon esikuvan, D. W. Åkermanin valtiollisista mielipiteistä ks. Koskivirta 2019, 148–149, 173–174; Vares 2019, 307, 310.
- 86** Vainio 1909, 15–19, 169–171.
- 87** Tiina Mahlamäki on syksyllä 2017 ilmestyneessä teoksessaan *Kaikki maallinen on vain vertauskuvaa. Kirjailija Kersti Bergrothin elämäkerta* tarkastellut laajalti Bergrothin tuotantoa. Hänen esikoisteoksensa ilmestyi vuonna 1911. Tässä artikkelissa viitataan vain Mary Marckin tuotantoon oman aiheenrajaukseni johdosta.
- 88** Voipio 2015, 52.
- 89** Ks. Rajanti 1993, 116–126; Kokkonen 2013, 56–64
- 90** Valkoinen kirja (1928), 518–521.
- 91** Bergroth 1973, 180–181.
- 92** Kaarninen 1995, 173.
- 93** Kaarninen & Kaarninen 2002, 194–198.
- 94** Launonen (toim.) 1981.
- 95** Kaarninen 2018, 170–171.
- 96** Viipurin Suomalainen Tyttökoulu 1881–1925. Viipurin tyttölyseo 1925–1931 (1931), 222.
- 97** Engman 1999.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Tampereen yliopisto

Tampereen yliopiston kirjasto

Ylioppilasmatrikkeli 1885–1900. (mf)

Sanomalehdet

Ilmarinen 1880–1881

Itä-Savo 1922–1923, 1925

Keski-Savo 1919

Karjala 1921, 1929

Kotiliesi 1943

Viipuri 1894, 1896, 1898

Painetut lähteet

Bergroth, Kersti (1942). Oma muotokuva. Helsinki: Otava.

Bergroth, Kersti (1971). Alkusoitto. Helsinki: Otava.

Bergroth, Kersti (1973). Löytöretki. Helsinki: Otava.

Helsingin valtaus 12.4.1918 Helsingfors intagning (1938). Helsinki: Vuoden 1918 Helsingin valkokaartin työvaliokunta.

Hällström, Elli (1956). Naisylioppilaat ”De Kvinnliga” 1893–1895. Teoksessa Muistikuvia: Suomalaisia kulttuurimuistelmia III. Toim. Eino Suolahti. Helsinki: Otava, 321–351.

Söderhjelm, Alma (1929). Min värld. Första delen. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Söderhjelm, Alma (1930). Min värld. Andra delen. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Söderhjelm, Alma (1931). Min värld. Tredje delen. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Vainio, Armi (1909). Kaarinan kouluvuodet. Kansa: Helsinki.

Valkoinen kirja (1928). Helsinki: Lotta Svärd yhdistyksen keskusjohtokunta.

Viipurin Suomalainen Tyttökoulu 1881–1925. Viipurin tyttölyseo 1925–1931,

50-vuotisjuhlaulkaisu (1931). Viipuri.

Voipio, Aarni (1960). Elämäni. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Voipio, Aino (1938). Kodin kasvatustyöstä I–II. Porvoo: WSOY.

Voipio, Aino (1952). Keväthalla. Helsinki: Otava.

Voipio, Aino (1967). Rajamaan pappi. Historiallinen romaani Mäntyharjun pappilasta 1742–73. Helsinki: WSOY.

Voipio, Anni (1966). Lehtimatka. Sattumia kahdelta vuosikymmeneltä. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Åkerman, D. W. (1993). Muistelmia. Helsinki: D. W. Åkermanin sukutoimikunta.

Tietokannat

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, koonnut Veli-Matti Autio.

(<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/>, viitattu 17.02.2019)

Tutkimuskirjallisuus

- Caine, Barbara (2005).** *Bombay to Bloomsbury: A Biography of the Stratchey Family.* Oxford: Oxford University Press.
- Caine, Barbara (2010).** *Biography and history.* New York: Palgrave Macmillan.
- Caine, Barbara (1989).** *Destined to be Wives. The Sisters of Beatrice Webb.* Oxford: Clarendon Press.
- Cowman, Krista (2012).** *Collective biography.* Teoksessa *Research methods for History.* Eds. Simon Gunn and Lucy Faire. Edinburgh: Edinburgh University Press, 83–100.
- Dahlberg, Julia (2018).** *Konstnär, kvinna, medborgare. Helena Westermarck och den finska bildningskulturen i det moderna genombrottets tid 1880–1910.* Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societen.
- Davidoff, Leonore (2012).** *Thicker than Water. Siblings and their Relations 1780–1920.* Oxford: Oxford University Press.
- Eiranen, Reetta (2014).** *Kruununhaan piiri: Ryhmäbiografia ja fennomaaninen verkosto. Ennen ja nyt.* 2014:2. (<http://www.ennenjanyt.net/2014/06/kruununhaan-piiri-ryhmabiografia-ja-fennomaaninen-verkosto/>, viitattu 24.6.2019)
- Eiranen, Reetta (2019).** *Lähi-suhteet ja nationalismi. Aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä.* Tampere: Tampereen yliopisto.
- Eitler, Pascal, Olsen, Stephanie & Jensen, Uffa (2014).** *Introduction.* Teoksessa *Learning how to feel. Children's literature and emotional socialization, 1870–1970.* Eds. Ute Frevert et al. Oxford: Oxford University Press.
- Engman, Marja (1996).** *Det främmande ögat. Alma Söderhjelm i vetenskapen och offentligheten.* Helsingfors: SLS.
- Engman, Marja (1999).** *Söderhjelm, Alma. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.* *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002852>, viitattu 7.6.2019).
- Haapala, Pertti et al. (toim. 2006).** *Satakunnan historia 7. Nouseva maakunta.* Pori: Satakunnan museo ja Porin kaupunki.
- Hakosalo, Heini (2015).** *“En vacker kvinnogärning”: Rita Gripenberg ja Muurolan parantola.* Teoksessa *Lisää tällaista! Marianne Junilan juhlakirja.* Toim. Heini Hakosalo, Seija Jalagin ja Tiina Kinnunen. Oulu: Oulun Historiaseura, 145–60.
- Junila, Marianne (2013).** *Schooling, education and citizenship: Finnish women entering the teaching profession in secondary education, 1900–1920's.* Teoksessa *Education, state and citizenship.* Eds. Mette Burchardt, Pirjo Markkola ja Heli Valtonen. Helsinki: Nordic Centre of Excellence NordWel, 186–228
- Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka (2002).** *Sivistyksen portti. Ylioppilastutkinnon historia.* Helsinki: Otava.
- Kaarninen, Mervi (1995).** *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa.* Helsinki: SHS.
- Kaarninen, Mervi (2011).** *Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana. Valistus ja koulunpenkki.* Teoksessa *Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.* Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS, 405–429.
- Kaarninen, Mervi (2015).** *Valkolakin valloittajat.* Teoksessa *Valkoinen varis ja muita oppineita naisia.* Toim. Riitta Mäkinen ja Marja Engman. Helsinki: Helsinki: Gaudeamus, 161–183.
- Kaarninen, Pekka (2018).** *Kotimaisen elokuvan Maamme-kirja.* Vantaa: Avain.
- Ketonen, Liisa (1977).** *Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella.* Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos.
- Klinge, Matti (2007).** *Zilliacus, Konni (1855–1924) aktivisti, poliittinen kirjailija.* Teoksessa *Suomen Kansallisbiografia 10.* Trana– Österman. Toim. Matti Klinge. Helsinki: SKS, 821–824.
- Kokkonen, Sara (2013).** *Rasavillejä ja romantikkoja. Rakkaat suomalaiset tyttökirjat.* Helsinki: Avain.
- Koskimies, Airi ja Koskimies, Rafael (1964).** *Suomen lotta. Katsaus lottajärjestön toimintaan.* Helsinki: Weilin & Göös.

- Koskivirta, Anu (2019).** Viipurin venäläistäminen ja vastarinta sanomalehdistön kuvauksissa 1910-luvun taitteen vuosina. Teoksessa *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*. Toim. Anu Koskivirta & Aleks Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 142–203.
- Kotioja, Eeva (2018).** Uskallus puhua. Sukupiiri ja sosiaalinen pääoma Adelaide Ehrnroothin yhteiskunnallisen toiminnan mahdollistajana. Helsingin yliopisto: Humanistinen tiedekunta.
- Kurvinen, Heidi (2014).** Muistelmat lähteenä. Toimittaja Anni Voipion lehtimatka. Teoksessa *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Toim. Heini Hakosalo et al. Helsinki: SKS, 132–134.
- Latva-Äijö, Annika (2004).** Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928. Helsinki: Otava.
- Launonen, Hannu (1981).** Suomen kirjailijat. Pienoiselämäkerrat, teosbibliografiat, tutkimusviitteet. Helsinki: SKS.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2006).** Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä. Helsinki: SKS.
- Lintunen, Tiina (2018).** Valkoisten ja punaisten naisten sota. Teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toim. Tuomas Tepora, Aapo Roselius & Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus, 180–200.
- Mahlamäki, Tiina (2017).** Kaikki maallinen on vain vertauskuvaa. Kirjailija Kersti Bergrothin elämäkerta. Helsinki: Kulttuuriosuuskunta Partuuna.
- Mazzarella, Merete (2018).** Alma. Edelläkävijän tarina. Helsinki: Tammi.
- Miettunen, Katja-Maria (2009).** Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona. Helsinki: SHS.
- Neuvonen, Petri (2017).** Linnoituksesta historialliseksi muistomerkiksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939. Helsinki: Aalto yliopisto.
- Nissilä, Viljo (1978).** Koulut. Teoksessa *Viipurin kaupungin historia V. Vuodet 1917–1944*. Toim. Aimo Halila, Erkki Kuujo & Viljo Nissilä. [Helsinki]: Torkkelin Säätiö, 223–258.
- Olsen, Stephanie (2014).** *Juvenile Nation. Youth, Emotions and the Making of the Modern British Citizen, 1880–1914*. London: Bloomsbury.
- Palmieri, Patricia Ann (1995).** *In Adamless Eden. The Community of Women Faculty at Wellesley*. New Haven & London: Yale University Press.
- Rajainen, Maija (1940).** *Vanhan Suomen koulut. 1, Normaalikoulut vv. 1788–1806*. Helsinki: SHS.
- Rajanti, Taina (1993).** ”Tässä on minun katuni”. Kaupunkilainen elämäntapa Mary Marckin nuorisoromaaneissa. *Tiede ja edistys* 1993:2, 116–126.
- Sainio, Venla (2007a).** Åkerman, Daniel Wolmar (1843–1919) senaattori, Turun hovioikeuden presidentti, valtiopäiväedustaja. Teoksessa *Suomen Kansallisbiografia 10*. Trana–Österman. Toim. Matti Klinge. Helsinki: SKS, 841–843.
- Sainio, Venla (2007b).** Åkerman, Emma (1851–1931), järjestövaikuttaja, opettaja. Teoksessa *Suomen Kansallisbiografia 10*. Trana–Österman. Toim. Matti Klinge. Helsinki: SKS, 843–844.
- Teperi, Jouko (1988).** *Henkinen taistelu Karjalasta autonomian ajan lopulla. Viipurilainen osakunta 1968–1917*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy.
- Uotila, Merja (2014).** Tavallisuuden tavoittelua. Prosopografia elämäkerrallisen tutkimuksen välineenä. Teoksessa *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Toim. Heini Hakosalo et al. Helsinki: SKS, 240–256.
- Vares, Vesa (2019).** Porvarillinen ja demokraattinen maakunta. Luovutetun Karjalan porvarilliset puolueet 1900-luvun alusta vuoteen 1939. Teoksessa *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*. Toim. Anu Koskivirta & Aleks Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 303–338.
- Wilkama, Sisko (1938).** Naissivistyksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla. *Pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus*. Helsinki: SHS.
- Voipio, Myry (2015).** Emansipaation ja ohjailun ristivedossa. Suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1889–2011. *Jyväskylä studies in humanities* 263. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.